

Városunk

Budapesti Honismereti Híradó

XXVI. évfolyam 4. szám

Közgyűjteményekben ingyenes

2023. október

A három Károly

Fővárosunk első vezetőiről

•••• Horváth J. András

Nem cseng teljesen idegenül Ráth Károly főpolgármester, Kamermayer Károly polgármester és Gerlóczy Károly I. alpolgármester neve a főváros története iránt érdeklődők számára. Miként is töltötték be szerepüket, hogyan éltek hivatali hatalmukkal az egyesített főváros emblematikus főtisztviselői?

Korszakjellemzőnek tekinthetjük, hogy miközben az önkormányzat legfőbb intézményeinek – a főpolgármesternek, a törvényhatósági bizottságnak, a legfőbb hivatalok vezetőinek – megválasztásáról, hatásköréről nagy részletességgel foglalkozott a fővárosról szóló törvény, addig a várospolitika alakításának mikéntjéről, kormány és önkormányzat kapcsolatáról az igazgatás napi viteléről alig mondott valamit.

Ennek a kétarcúságnak, vagyis az önkormányzat reprezentativitásának, illetve a végrehajtó funkció adminisztrációba fulladásának kettőssége szembeszökő. A legfőbb tisztségviselők tevékenységét is ennek fényében lehet értékelni.

Érzékeny feladatokat kellett tehát ellátnia az 1897-ben bekövetkezett haláláig ötször megválasztott Ráth Károly főpolgármesternek.

Lényegét tekintve hármas szereplehetőség adódott a [tekintve, hogy más tvhatósági város esetében is volt illetékessége az adott

főispánnak] főispánokéval egyező hatáskörű, de megválasztásánál fogva az önkormányzathoz jobban kötődő budapesti főpolgármester számára: érdekérvényesítő-közvetítő, illetve ellenőrző, reprezentatív, és a városrészek közötti kiegyenlítő szerep.

Legfontosabb feladata közgyűlési elnökként a kormány és az önkormányzat közötti érdekérvényesítő-közvetítő, illetve ellenőrző funkció volt, ami a kormány nagy ívű, metropolisz-fejlesztő törekvései mellett nem jelentett különösebb problémát. Ez egyfajta szolid moderátori vagy inkább mediátori szerepbe kényszerítette, és kiélezett politikai helyzetekben egyszerűen néma maradt, mint például Kossuth díszpolgárrá avatásakor, majd

utóbb, a nagy hazafi temetése alkalmával, amikor pedig beteget jelentett. A kormány védelmében, csupán az éles, morális természetű vádat is magában foglaló megnyilvánulás esetén emelte fel szavát hal-

kan. A nagyobb ívű várospolitikai előterjesztések részint informális módon, háttérbeszéléseken, illetve szétaprózódottan, tanácsi vagy egyéni képviselői javaslatok formájában kerültek terítékre. Nincs adatunk, hogy Ráth Károly ezeken egyáltalán részt vett volna. Arról sincs érdemi forrás, hogy tárgyalt-e rendszeres jelleggel a belügyminiszterrel, azonban a korabeli közvélemény a tényleges cselekvés helyi értékén kezelte magát

Budapest címere az 1873. május 29-én a városi Redout termében Buda, Pest és Óbuda képviselőtestületei közös közgyűlésének jegyzőkönyvéből

Fotó: Budapest Főváros Levéltára

L	1–3	A három Károly
	••••	<i>Horváth J. András (ny. főlevéltáros)</i>
Ó	5	Józsefváros palotáiról
	••••	<i>Dubniczky Zsolt (főkönyvtáros)</i>
B	6	„Hogyan tegyük jót?”
	••••	<i>Rojkó Annamária (szerkesztő)</i>
M	7	150 éve kezdődött
	••••	<i>Herédi Attila (főlevéltáros)</i>
O	8	Önállóság vagy csatlakozás?
	••••	<i>Siklós Zsuzsanna (gyűjteményvezető)</i>
L	9	VII. kerületi évek
	••••	<i>Németh Nyiba Sándor (író, költő)</i>
A	11	Polgárcentrum az Árpád úton
	••••	<i>Szöllősy Marianne (gyűjteményvezető)</i>
T	16	Egy soknevű kerület
	••••	<i>Verbai Lajos (gyűjteményvezető)</i>
R	17	Újpesti hitélet 150 éve
	••••	<i>Millisits Máté (művészettörténész)</i>
A	22	Könyvszemle
T	24	Örökségünk – Budapest
	••••	<i>Sándor P. Tibor (könyvtáros, ny. gyűjteményvezető)</i>

Miért nézzem meg a www.bpht.hu-t?

Mert a fővárosi Helytörténeti Portálon találok meg:

- a legfrissebb fővárosi helytörténeti híreket;
- az Ajánlott oldalak menüpontjában a legrövidebb utat a hazánkban kiadott történettudományi, levéltári, hadtörténeti, irodalom- és nyelvtörténeti folyóiratokhoz, múzeumokhoz, könyvtárakhoz, magyar elektronikus újságokhoz, honlapokhoz;
- a legtöbb információt a fővárosi és kerületi helytörténettel foglalkozó civil szervezetekről, közgyűjteményekről;
- a Városunk összes eddig kiadott számát;
- az Archívumban a Budapesti História 131 előadásának szerkesztett változatait.

Csak ezekért!

Támogassa előfizetésével a Honismeret folyóiratot!

A Honismereti Szövetség évente hatszor megjelenő, közel fél évszázados folyóiratának célja a Kárpát-medence értékeinek, történeti múltjának megőrzése, ápolása és bemutatása. Belföldre előfizetési díja kedvezményesen 4500 Ft/év.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Megrendelhető az ország
bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
telefonon a +36-1-767-8262 számon,
levélben az Magyar Posta Zrt.
1900 Budapest címén is.

Alapította a Budapesti Honismereti Társaság
és a Budapesti Történeti Múzeum
Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság
Felelős kiadó: Breinich Gábor
1043 Budapest, Berda József u. 48., tel.: 370-0652
E-mail: info@bpht.hu
Internet: www.bpht.hu
Felelős szerkesztő: Gábrriel Tibor
Szerkesztőbizottság: Breinich Gábor, dr. Buda Attila,
dr. Róbert Péter, dr. Sándor Tibor, dr. Sipos András

Belföldi előfizetési díja 960 Ft/év. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon a 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), postán: 1900 Budapest, telefonon: 06-1-767-8262 és e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A Budapesti Történeti Múzeumban, Budapest Főváros Levéltárában, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi és fiókkönyvtáraiban, a kerületek helytörténeti gyűjteményeiben, múzeumaiban és a Budapesti História előadójainak ingyenesen is terjesztett. Helytörténeti magazinnak Budapest Főváros IV. kerület Újpest Önkormányzata, VII. kerület Erzsébetváros Önkormányzata, VIII. kerület Józsefváros Önkormányzata, X. kerület Kőbánya Önkormányzata és a XIX. kerület Kispest Önkormányzata támogatásával készült.
Nyomda: PrintWorks Nyomda Kft. • Print: ISSN 1418-4273 • Online: ISSN 2732-1681

A három Károly

• Folytatás az 1. oldalról.

a pusztá reprezentációt is. Ráth Károly korábbi városi szerepvállalásai és vagyonosodásának megérdemeltnek ítélt volta, mondhatni meritális (érdemi) alapon keltett szimpátiát az ő esetében. A különféle elitéhez kötődő társadalmi eseményeken tartott szónoklatok formalitását bizonyos mértékig ellensúlyozták hivatali feladatkörén kívül eső kezdeményezései, mint például a népkonyhák felállítása, amely a városi szegénység enyhítését célozta.

Fotó: „Vasárnapi Ujság” 1873. 44. szám

**Ráth Károly
főpolgármester
1873-ban**

nemigen engedtek érdekérvényesítési igényeikből. Fontos volt tehát a közreműködés a vélt vagy valós érdekellentétek áthidalására. Ráadásul nem csupán a három városrész érdekérvényesítési igénye került előtérbe, de a pesti oldal egyes kerületei közötti ellentétek is elég hangsúlyosak voltak. Mindez a főpolgármester tárgyszerű és visszafogott elnöki működését igényelte.

De mi volt a helyzet a korszak másik emblemikus várospolitikuskával, a polgármesterrel, Kamermayer Károllyal? Míg a főpolgármester érzékelhetően a közgyűlést nem használta ki markáns várospolitikai szerep eljátszására, addig a főváros tanácsában elnöklő Kamermayer a polgármesteri pozíciót hagyta jószereivel kiaknázatlanul. Pedig adódhatott volna erre lehetőség; ezt példázza a későbbi évtizedek nem egy polgármesterének példája. Személye a különféle erőtevényezők hatására alakuló-formálódó városfejlesztés és igazgatás alkalmilag felmerülő kérdéseit adminisztráló hivatalnok megtestesülése. Ami legfontosabb konkrét kezdeményezései illeti: az alapvető infrastrukturális fejlesztések mellett döntő szerepe volt a főváros állatkereskedelmét és húsellátását új alapokra helyező Közvágóhíd, valamint a vásárcsarnokok létesítésében.

Kamermayer a hatékony várospolitikai cselekvés biztosítása érdekében következetesen ragaszkodott a hivatali professzionalizmus elvéhez. S noha kritizálták száraz bürokratizmusa miatt, valójában ez az adminisztráló alapállás mind a döntési kompetenciát kezében tartó kormányzatnak, mind a kényszeres közsze-

Másik funkciója: közvetítő szerepköre többretegű volt. Ritkán esik szó a várossegítés körülményéből fakadó sajátos szerepről, arról, amely a városrészek közötti masszív érdekellentétek áthidalásával volt kapcsolatos. Ráth Károlyt már budai születése, majd pesti jogászai aktivitása is egyfajta kettős városi identitás megszemélyesítőjeként láttatta.

Jól jött ez a kettős beágyazottság, hiszen, a kerületi klikkek reprezentánsai

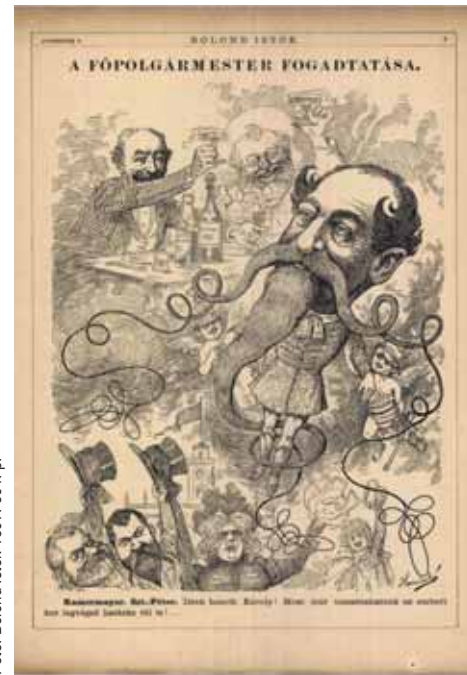
Fotó: „Vasárnapi Ujság” 1886. 37. szám

**Gerlóczy Károly
I. alpolgármester
portréja 1886-ból**

replő városi klikkek korifeusainak megfelelt.

Míg Ráth Károly a formális-reprezentatív oldalt képviselte, s Kamermayer, mintegy ellenpólusként az adminisztráció malomkövei között őrlődött, addig az I. alpolgármester, Gerlóczy Károly mondhatni egyensúlyt teremtett a kétfajta viszonyulás között. Rendkívül aktív volt, és sokrétű feladatkörénél és alkatánál fogva is hármójuk közül a legszelesebb felületen érintkezett a társadalommal. Sokan tekintették őt a korszak legfontosabb városi szereplőjének. 37 éven át szolgálta a fővárost. A telekszabályozásoktól a járványbiztosítási tevékenységen át a Szent István kórház, a Népszínház és az Opera, a végleges vízmű létesítéséig, a várossegítés szervezeti kereteinek kialakításától a legfontosabb köztéri szobrok (Arany, Deák, Eötvös, Széchenyi, Petőfi) felállításán át a nemzetközi és hazai kiállításokon való részvételig (ideértve a millenniumi kiállítást is) alig van fővárosi tárgy és vonatkozás, ami ne őrizné munkálkodása nyomát. Személyiségének alapvonásait az eszményekre alapozó, s a közösségi célokért hozott áldozatvállalás jellemezte.

A közvélemény Gerlóczyban a nemzeti irányultságú közéleti aktivitás megszemélyesítőjét látta. Ő is ekként tekintett magára, ugyanakkor a fővárosi közvélemény ellenzéki beállítottságú része és a kormányzat között egy bizonyos fajta közvetítő szerepre törekedett. Bizonyos alkalmakkor azonban mintegy kilépett az adott hatalmi tér által meghatározott keretek közül, mint például a Kossuth temetés alkalmával elmondott közgyűlési beszédével. Az adott hatalmi kánonba nem illeszkedő politikai meggyőződés ezen nyílt, szenvedélyes felvállalása a korábbi, egyenes vonalú hivatali karriert és simulékony viszonyulást tekintve meglepetést okozott, amely megindító az alpolgármester előmeneteli ambíciói ismeretében. Gerlóczy Károlyból nem lett sem fő-, sem polgármester, viszont személyéhez kapcsolható az agilis, gyakorlatias és a szélesebb társadalmi rétegek irányában is nyitott várospolitikus képze.

Fotó: Bolond Istók 1897. 361. p.

**Ellenzéki
politikai élclapnak
a főpolgármesterről
közölt karikatúrája**

Fotó: FSZEK Budapest Gyűjtemény

**Kamermayer Károly
polgármester 1873-ban**

150 éves a VII. kerület

Mozaikok Erzsébetváros életéből

••• Róbert Péter

Pest és Buda a török kiűzése után még évtizedekig nem tudta kiheverni a harcok pusztításait. Csak a Rákóczi felkelés után kezdett megnövekedett lakossága a városfalakon túlra települni, 1718-ban már telekkönyvbe vették a városon kívül megművelt területet, 1726-ban

Fotók: a szerző válogatása

rendelték el az utcák fásítását. Sok kert létesült az akkori pesti külvárosban, ahol 40 év múlva már 865 ház után fizettek adót. Terézvárosnak nevezték, valószínűleg Mária Terézia tiszteletére, bár a templom elnevezése Szent Terézre utal. Józsefvárostól a Kerepesi országút, a mai Rákóczi út választotta el. 1838-ban az árvíz nagy kárt okozott, de nyomán az egykori vályogházakat téglapépületek – néhány emeletes is – váltották fel.

Két részre, az Alsó és Felső Külvárosra oszlott, ebből lett Budapest 1873-as egyesülésekor a VI. és a VII. kerület. Utóbbi 37 000 lakossal a mai Erzsébetváros, amely 1882. január 20-án kapta meg ezt a nevet a népszerű királyné tiszteletére. Ekkoriban már a város egyik legtarkább, legszínesebb része volt, különösen élénk kereskedelemmel. Jól láthatjuk ezt Porzó (Ágai Adolf) műveiből, korabeli leírásait ma is érdemes kézbe venni. Az István (ma Klauzál téri) piacon már 3 krajcárért meg lehetett ebédelni, a leves 1 krajcár volt. Tükrözte a felekezeti megoszlást is: „az észak-keleti része keresztyén, a délnyugati része zsidó. Amott véges-végig, hosszában ketté hasított kövér disznótete-

Néhai Nemzeti Színházunk művészeinek törzshelye a híres Keszezy, majd Színház étterem az 1960-as évek körül (Rákóczi út 44.)

mek, emitt főleg tél idején sakterolt hízó ludak hekatombái.” Nem messze innét a Rottenbiller utcában kap helyet „a főváros dajkája” a Központi Tejcsarnok, amelynek kapucímerén „vas babát fog csőrében egy gólyamadár” arra emlékeztetve Porzót, hogy dajkának és tejnek köze van egymáshoz... Ellátogat a Városligetbe is, amely akkor még a kerülethez tartozik, de egész Budapestnek nyújt szórakozást. Vurstli, körhinta mellett színház és múzeum egyaránt megtalálható itt, a tavon nyáron evezni, télen korcsolyázni is lehet.

Nagyon sokat köszönhetett a kerület a Nagykörút kiépítésének, amely nem ment gyorsan: 1872-től 10 év alatt mindössze 23 ház épült! 1896-ban volt az ünnepélyes átadás, de 1906-ra már mindkét oldalán bérpaloták szegélyezték. 251 régi házat bontottak le miattuk, és 253 épült helyükre. Szép üzletek, fényes kávéházak tették Budapest főútjává szép, érdekessé. Utóbbiakról érdemes külön szólnunk! 1896-ban már 64 kávéház sorakozott a körút

mindkét oldalán, de a mellékutcákban sem maradt a sétáló kávé nélkül. Szerény „kávémerésektől” elegáns, tükrös „nagykávéházakig” lehetett válogatni igény és pénztárca függvényében.

Némelyik a magyar irodalom történetébe is bekerült, elég a New Yorkot említeni. Az 50-es években cipőbolttá alakították, de ma régi fényében ragyog! Írók, költők találkoztak itt, a lapok munkatársai is szívesen töltötték szabadidejüket a gyönyörű kávéházban, némelyik újságot gyakorlatilag itt szerkesztették. Szinte kivételnek számított Ady Endre, aki a szemben lévő Meteor szállodában lakott és annak kávézóját látogatta. Képzőművészek, a muzsika nagyja is találkozóhelyet alapítottak 1901-

ben, a ma is létező Fészek Művészklubot. Erzsébetvárosban ringott a magyar színházi kultúra bölcsője, a kiskörúti Hacker-házban már 1809-ben színházi előadásokat tartottak, később egymás után alakultak a színházak, a Madách Színház és társai ma is vonzzák esztétiként a közönséget. Mindezt hozzájárult

ahhoz, hogy a kerület a főváros legérdekesebb legvonzóbb részeként került a köztudatba. Sajnos a történelem viharai az Erzsébetvárost sem kímélték! 1944-ben a német megszállás következményei különösen sújtották a kerület lakosainak majdnem felét kitevő zsidóságot. Sárga csillagot kellett viselni, sokakat elhurcoltak, 72 000-en a gettóban éhezve, nyilas támadások közt élték át Pest ostromát. Az utcai harcok nagyon megtépázták a kerületet, volt ház, amelyik ötször cserélt gazdát! Az 50-es évek megváltoztatta az utcák képét, sok üzlet felől eltűnt a tulajdonos neve, kisebbeket az utcára nyíló la-

A Király utca sarka 1935 körül, az Orczy-ház lebontása előtt

Madách-házak napjainkban

kássá alakítottak. 1956 őszén a körút és a külső részek szenvedtek sérüléseket, november 9-ig folyt az elkeseredett ellenállás a szovjet csapatokkal szemben. Sokan „disszidáltak” a bukás után, voltak kivégzések is, a Baross téri fegyveres csoport parancsnokát 1962-ben utolsó akasztották fel. Utóbbi évtizedekben a turizmus a meghatározó, a belső rész „bulinegyed” jellegűt kapott, aminek az itt lakók kevésse örülnek.

Józsefváros palotáiról

A pesti mánásnegyed kialakulása

•••• Dubniczky Zsolt

Különleges helyet foglal el Budapest történetében a pesti mánásnegyed, ami külföldi és hazai párhuzamok mintájára a 19. század második felében Budapest fő- és nagyvárossá válásával párhuzamosan alakult ki a Nemzeti Múzeum környezetében. Egyedülálló volt a főváros történetében abból a szempontból, hogy viszonylag egy kis szűk helyen, a múzeum mögött elterülő, a mai Pollack

György a Főherceg Sándor és Ötpeacsirta utca sarkán (mai Bródy Sándor utca és Pollack Mihály tér sarka) elterülő ingatlanrészt, hogy oda nem sokkal később a ma is álló – Andrassy Gyula német nyelvű egyetemnek helyt adó – palotáját emeltesse. Ez az első főnemesi ingatlanszerzés és építkezés a pesti mánásnegyed születési időpontjának szimbolikus dátumát jelenti. Festetics vásárlását néhány hónappal később gróf Károlyi Lajosé követte hasonló célból a tér átellenő, déli, Múzeum utcával határos végében, ahol szintén még ugyanebben az évben megindultak az építkezések. Mindkét főúr Ybl Miklóst bízta meg a palota terveinek elkészítésével.

Mi vonzotta ide az elsőként építkező főurakat? Több tényező, amelyek között ott szerepelnek a területen, vagy annak közelében fekvő nemzeti intézmények is: A Nemzeti Múzeum reprezentatív épülete, ami az 1867-es kiegyezést követően a századforduló idejéig az országgyűlés felsőházaként a politikai nyilvánosságuk színterét is jelentette. A városi időtöltés kulturális és szabadidős helyszínei, a Nemzeti Színház és a Széchenyi alapította Nemzeti Casino közelsége, valamint a Pollack Mihály téren az első főúri építke-

Festetics és Károlyi építkezése az 1858-ban épült Lovarda épületével már 1863-ban egy harmonikus épületsort eredményezett a Nemzeti Múzeum mögötti területen. Ez ettől kezdődően még három évtizeden át – amikor ezt a tulajdonviszonyok megengedték – újabb építtetőket

Károlyi Lajos és fia, Károlyi Alajos grófok palotája az 1870-es években a Múzeum utca és a Pollack Mihály tér sarkán

vonzott a területre, akik között eleinte nemcsak főurak, de jómódú polgárok is akadtak. Míg az arisztokrácia a Nemzeti Múzeum mögötti területen építkezett, addig a polgárság a múzeum két oldalán lévő Bródy Sándor és Múzeum utca menti ingatlanokat vette birtokba. Főleg előkelő nagyvárosi bérházakat emeltetett rajtuk, amelyek azonban a századforduló időszakára szintén a főúri réteg tulajdonává váltak. Ezért emlékezhetett 20. század elején a gyermekéveit itt töltő *Erba Odescalchi Sándor* úgy a mánásnegyed területére, hogy az számára nemcsak a Nemzeti Múzeum mögötti, palotákkal ékes területet jelentette, hanem a Nemzeti Múzeum környékének egészét.

A legtöbb építkezés a múzeum környékén Budapest egyesítésének és fővárossá válásának évtizedében, az 1870-es években történt, ami természetes folyamánya volt annak is, hogy ebben az évtizedben zajlott a kiskörútnak a nagyvárosi környezethez méltó kialakítása, megteremtve ezzel a pesti külvárosok belső részeinek urbanizációját és (nagy)városi miliójét. A formálódó és bővülő mánásnegyed területén továbbra is épültek rezidenciák, de új épülettípusok is megjelentek: palota-bérházak és bérpaloták, valamint szerényebb méretű bérházak, amelyek a mai városkép kialakulását eredményezték.

Fotók: Budapest Főváros Levéltára/Klós György

Mihály térré kiszélesedő Ötpeacsirta utca mentén a Stáció (mai Baross) utcáig olyan főúri paloták épültek egymás szomszédságában, amelyeket a magyar arisztokrácia egyes tagjai emeltettek maguknak.

Az épített főurak Magyarország különböző régióiból érkeztek a fővárosba, hogy leginkább az ősztől tavaszig tartó szezonális tartózkodásuk időszakában előkelő rezidenciák lakóivá váljanak, míg az év másik felét vidéki birtokaikon töltötték. Volt itt palotája többek között a Festetics, a Károlyi és a Degenfeld családnak, akik a Pollack Mihály tér mentén építkeztek. A Wenckheimek, a Károlyiak másik ága, a Csekolicsok a mai Reviczky utca mentén alakítottak ki előkelő rezidenciákat, míg az Erdélyből érkező Bánffyok ugyanitt szerényebb paraméterekkel rendelkező épületeket tudhattak magukénak.

Az első építkezések a mai Pollack Mihály téren kezdődtek. Elsőként 1862. február 14-én vásárolta meg gróf Festetics

Gróf Festetics György palotája az 1870-es években a mai Bródy Sándor utca és a Pollack Mihály tér sarkán

Fotó: Az Ország Tükre (1863) 2. évf. 34. sz. 402-403. p.

A mai Pollack Mihály tér 1863-ban – kétoldalt a fenti két palota, középen a Nemzeti Lovarda (jobbra) és a Tornaiskola (balra)

zéseket megelőző, pár évvel korábbi, szintén Ybl Miklós tervezte Nemzeti Lovarda felépülése. Sőt, a lovarda akkori igazgatója, gróf Szapáry Antal maga biztatta a fővárosban megtelepedni szándékozó magyar főurakat arra, hogy a lovarda szomszédságában építkezzenek.

„Hogyan tegyünk jót?”

Pedagógus életút a 20. században

•••• Rojkó Annamária

Gyakran megjelent egy kedves hölgy az 1920-as évek Újpesti Szegény Gyermekórházában. Rendszeresen látogatta a kis betegeket, mesélt nekik, és velük töltötte a szentestét. A hölgy *Prém Margit* volt, a Skót Misszió iskolájának tanára és igazgatója.

Prém Margit nevét Újpesten sokáig csupán az Attila utcai Újpest-Újvárosi Református Gyülekezet tagjai ismerték. Templomukban tábla őrzi emlékét, mivel lakóházát hajdan az egyházközségnek adományozta. Pedagógusi pályájáról, műfordítói munkájáról és humanista, embermentő tevékenységéről azonban korábban a hívek is keveset tudtak. Prém Margit alakját 2023. augusztus 26-tól szobor is őrzi Újpesten.

Születésének idején, 1884. szeptember 3-án, családja még Budán lakott. Újpestre költözésük oka, hogy az édesapa az angol Coats Cérnagyár helyi üzemében kapott munkát. A három lány – Margit, Ilona és Irma – már Újpesten járták ki az elemi és polgári iskolát, és az anyai hagyományokat követve mindhárman a pedagógusi pályát választották.

Prém Margit sikeres felvételt nyert az Országos Nőképző Egyesület Tanítóképző Intézetébe, majd tovább képezte magát. A tanárképzőben „nyelv – történettudományi szakcsoport tárgyainak magyar és német nyelven való tanítására, továbbá a torna oktatásra jogosító” képesítést szerzett. Ez a kitűnő bizonyítvánnyal rendelkező pedagógus a németen kívül angolul, olaszul és franciául is megtanult – mindezek ellenére sem Újpesten, sem a fővárosban nem kapott állást. Végül magas végzettsége ellenére, 1905-ben a református Skót Misszió budapesti, Hold utcai elemi iskolájának tanítói pályázatára nyújtotta be jelentkezését, amelyet elnyert. Szakmai életútja ezt követően élete végéig a Skót Iskolához kötötte. Két évvel később *dr. James McDonald Webstertől*, az iskola lelkészétől biztatást kapott, hogy pályázza meg a polgári lányiskolával bővülő intézmény igazgatói állását, és a fenntartó Edinburg-i anyaegyház ki is nevezte.

A Skót Misszió 1910-ben közadakozásból új iskolaépületet emelt a terézvárosi Vörösmarty utcában. Magyar nyelven oktatnak az iskolában, idegen nyelvként tanulták az angolt, emellett színjátszó kör, hangszeres oktatás és tornaklub is működött a korszerűen berendezett intézményben. A gyerekeket a vakációk alatt nyaralni vitték.

Az 1920-as évektől Prém Margit a tanítás mellett szakmai utakat tett Európában, emellett egyházi köteteket és angol gyermekirodalmat fordított. Szabadidejében kijárt Újpestre a családtagjaihoz, és kötődött az akkoriban alakult, *dr. Gyökössy Endre* lelkipásztor vezette református gyülekezetéhez is.

A Skót Iskolában az angolszász pedagógiai program szerint oktatnak, amelybe beépítették a magyar tantárgyi követelményeket. A magyarországi zsidótörvények életbe lépése után Prém Margit egyre több izraelita lányt vett fel, hogy a Skót Iskola falai között megóvja őket a kirekesztéstől és bántalmazástól.

Jane Haininggel, az internátus vezetőjével mindent elkövettek, hogy a diákok számára megteremtse a béke szigetét. 1939-ben a missziós térítő munka megszűnt, a zsidó lányokhoz hetente bejárt a rabbi. Bár Prém Margit igazgatónő nyugdíjba vonult, *Ravasz László* püspök arra kérte, hogy vezesse tovább a tantestületet.

1944 súlyos tragédiát jelentett az iskola számára. Áprilisban hirtelen lezárták a tanévet, és a lányokat hazaküldték. Jane Haininget, egy feljelentés nyomán a Gestapo Auschwitz-ba hurcolta.

Prém Margit, aki egész életében a Skót Misszió jelmondatának – „Hogyan tegyünk jót?” – jegyében szolgált, 1944. augusztus 14-én halt meg. Végakarata szerint egykori Attila utcai otthona 1946 óta templom. Alakját és emlékét, az Újpesti Városvédő Egyesület kezdeményezésére immár bronzszobor őrzi egykori háza közelében.

Fotó: Tolnai Világlapja, 1907/4.

Prém Margit 1907-ben

Fotó: a szerző felvétele

Prém Margit adományozta újpesti háza az Újpest-Újvárosi Református Egyházközség temploma

Fotó: újpestmedia.hu

Prém Margit idősebb korában

Prém Margit szobrot avattak Újpesten

Szobor őrzi már Újpesten 2023. augusztus 26-tól *Prém Margit* emlékét – az Újpesti Városvédő Egyesület kezdeményezésére. Mell-szobrát *Tóth Dávid* szobrászművész készítette. Bronzból készült

Fotó: Rojkó Annamária

Prém Margit mellszobra

alkotása a Perényi Zsigmond utca hajlatában lévő kis téren, a Prém család egykori otthona közelében kapott helyet. Ez a park a jövőben a peda-

gógus nevét viselheti majd. A szobrot állító Újpesti Önkormányzat rendezte a szobor környékét is, növényeket ültettek, padokat is elhelyeztek, hogy a környék-

beliek megpihenhesenek annak közelé-

ben. Henger formájú talapzatára egy QR-kód rögzítését tervezik, amelyet leolvasva megismerhető lesz Prém Margit életútja.

150 éve kezdődött

Kőbánya Budapest X. kerülete

••• Herédi Attila

A kik jól ismerik fővárosunk történetét, azok számára ismert tény, hogy Pest szabad királyi városához évszázadokon át külterületként kapcsolódó Kőbánya már 1873-ban Budapest tízedik közigazgatási kerülete lett. A kortársak jó részének szemében azonban ez korántsem volt ilyen egyértelmű megoldás. Nem mindenki szemében tették indokolttá a százötven évvel ezelőtti állapotok, hogy ez a nagy kiterjedésű, ám meglehetősen lakatlan területet, amelyen az urbanizáció jelei még csak nyomokban voltak felfedezhetők, ilyen szorosan a leendő világvároshoz kapcsolják.

Kőbánya azonban olyan adottságokkal rendelkezett, amelyek értékessé és alkalmassá tették a fejlődésre. Az Óhegy mészköve és agyagtalaja teremtette meg itt az építőanyagok előállításával foglalkozó szakmákat: a kőfejtést és a téglagyártást. A szolnoki vasútvonal áthaladásával a teherszállítás mértéke növekedett meg, illetve ennek a

fontos közlekedési eszköznek, valamint az itt található, még „üres” telkeknek köszönhetően indult meg, és „vergődött világhírnévre” néhány évtized alatt a kőbányai sertéskereskedelem.

A dombokon virágzó szőlőkultúra ugyan elsősorban a városból egyre több ide kiköltöző nagypolgár „hobbija” volt, mégis sokáig szinte csak ezeknek a telekbirtokosoknak az összefogása, vagyona mozdított elő sok olyan fejlesztést, amely egyébként Pest város hatóságának a feladata lett volna: a Ligettek barátságos, kisvárosias beépítése, a lóvasút vonalának idevezetése, de az oktatás, egészségügy területén is részben e befolyásos helyiek fellépésére történtek fontos előre lépések. A „közbatóság” is jelentősen növekedett a mezei kapitányság Kőbányára költözésével.

Pár év alatt több változás is végbe ment, vagy elkezdődött a környéken. A borkészítést lassan felváltotta a sörgyártás, amely az Óhegy belsejét keresztül-kasul behálózó, egykor a kő kitermelését elősegítő pincejártok újrahásznosításával Kőbánya új „védjegye” lett. A városközpont rendezése, a Pestről ide vezető közút kijavítása, a vízvezeték mind biztosították a fejlődésére. 1873-ban a helyi érdekek elérték a főváros létrehozásán fáradozó, ún. 34-es bizottságnál, hogy Kőbánya önálló

közigazgatási kerületté válva csatlakozhasson Budapesthez – jóllehet, az itteniek szavazataikat még Ferencvárosban kellett leadniuk, mert önálló választókerület alakításához nem volt elég Kőbánya lakossága.

Ilyen szép remények ellenére azonban a X. kerület a város egyesítéssel létrejött helyzetben mégsem tudott dinamikusabban tovább fejlődni: erre eleve nem adott lehetőséget az a korlátozott önkormányzatiság, amelyet az új főváros kerületeinek elöljáróságaira bízott – a fontosabb politikai és gazdasági döntések a belváros tárgyalóasztalainál születtek. Ugyanilyen hátráltató tényező volt az eleve korlátozott anyagi lehetőségeket tovább rontó pénzügyi válság, és a kolerajárvány, amely a gyatra higiéniai viszonyokkal rendelkező Kőbányán sok áldozatot szedett.

A város egyesítés utáni évtizedekben újabb, előre nem látható események következtek, amelyek Kőbánya gazdasági és társadalmi életét alapvetően befolyásolták: a szőlőket megtámadó filoxéra, majd a sertéskereskedelmet egyik nappal a másikra ellehetetlenítő sertéspestis megjelenése jelentősen átrendezte a helyiek életét. Az így kialakult helyzetben Kőbánya a mezőgazdasági helyett egyre inkább az ipari tevékenységeket támogatta. A lakosság, jóllehet, létszámában növekedett, összetételében még mindig elég homogén volt. Elsősorban alacsonyabb műveltségű, vagyontalan munkások tömegei költöztek Kőbányára, akik az üzemekben találták munkát. A legtöbb helyen a lakhatási viszonyok sem voltak kielégítőek.

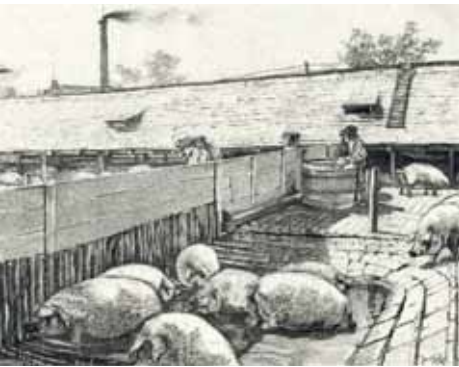
Az urbanizációs fejlődés inkább csak a városközpont közel eső területeken megjelenő közvilágításban, kulturális (Kaszinó) és vallási épületek gyarodásában (a Szent László templom után a többi felekezet is megépítette a saját imahelyét) volt tetten érhető – Kőbánya távolabb fekvő térségén az oktatás problémáit vagy a közösségi terek hiányát lehetett érzékelni.

Ez a kétarcúság, vagyis az adottságok révén fejlődésre képes, változásokat túlélő, vagy átalakulni képes gazdaság, ugyanakkor a mindenkor urbánus, szociális fejlesztések elmaradásainak problémáit magával vonszoló városvezetés hosszú időn keresztül rányomta bélyegét Kőbányára, amely a 20. században végig megmaradt „munkáskerületnek” (amely kifejezés hol jót, hol rosszat jelentett).

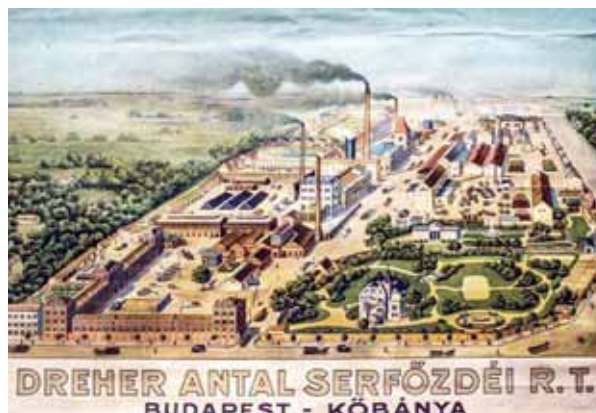
Fotók: Budapest Főváros Levéltára

1872-es pesti/kőbányai térképrészlet

Korabeli grafika a sertésszállások felhasználásáról

Fotó: Dreher Sörmúzeum

Fotó: Kőbányai utcák, utak. Bp., 1985.

Az 1869-ben alakult Első Magyar Sertéshizlaló Rt. emlékoszlója és emléktáblája

Önállóság vagy csatlakozás?

Kispesti jövőelképzések a sajtó tükrében

•••• **Siklós Zsuzsanna**

Budapest környékén felnövekvő települések (Újpest, Kispest, Erzsébetfalva, Kossuthfalva) fővároshoz csatolását 1892-ben kezdeményezte Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. Budapest jogügyi „bizottmánya” a csatlakozás lehetőségét elutasította. Indoklása szerint a főváros területének növelése jelentős többletforrásokat igényelt volna, amely nem állt a város rendelkezésére. Az elutasítás csalódást jelentett a már nagyközséggé vált Kispesten élőknek, akik abban bíztak, hogy gazdasági, infrastrukturális, szociális gondjaikat a csatlakozás meg fogja oldani. Tizenhat év után ismét felcsillant a remény a csatlakozásra.

Dr. Harrer Pál várospolitikus a *Városi Szemle* 1908. évi első számában indította el a vitát, amely több éven keresztül a budapesti peremtelepülések fővároshoz csatolása körül folyt. A *Kispest-Szentlőrinczi Lapok* közölték Bódy János mérnök írását a Budapest bővítése körül kialakuló eszmecseréről – a kispestiek számára Bódy a csatlakozás mellett voksolva foglalta össze Harrer Pál gondolatait.

A községet azonban jobban foglalkoztatta Szentlőrinc Kispesttől való elszakadási vágya, az írások zömmel ezt a kérdést elemzik. A lőrinciek kész tényként kezelik Kispest Budapesthez való csatlakozását, és mintha saját autonómiájuk kiépítésével mindenkitől való függetlenségükben látnák településük fejlődését. Igaztalanok lennének azonban, ha azt állítanánk, hogy az újság hasábjain ne jelen-

hirdetéseikben a fővárosi üzletekkel egyenrangúnak mutatták üzleteiket, termékeiket. Megélhetésük a helyben élők vásárlóerejétől, vásárlókedvétől függött.

1908-ban berobban a hír, hogy Kispest határában állami lakótelep épül. Ennek előnyeivel és hátrányaival foglalkozván, ismét előkerül Kispest jövője. „A munkásházak felépülése után a Főváros bizonyára veszíteni fog népességében, mert közel 4–5 ezer család fogja otthagyni Pestet. Már pedig a kormány mindig arra törekszik, hogy Budapest minél több lakót bírjon. S mivel a népszámlálástól már nem is

Fotók: Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Panoráma térkép – a Kispesti Helytörténeti gyűjtemény kiadása (2005)

egész két év választ el bennünket, igen valószínű, sőt bizonyos, hogy Kispest két éven belül a Fővároshoz lesz csatolva. Adná Isten, hogy minél hamarabb teljesülne.” (*Kispest-Szentlőrinc* 1908. június 21.)

Aggodalmat keltett az építkezés elkezdése a község vezetőiben. Küldöttséget menesztettek *Wekerle Sándor*hoz a helyzet tisztázása érdekében. *Wekerle* megnyugtatta az aggódó tisztviselőket „...mikorra a Sárkány-féle telepen az első munkásház építése befejezést nyer, akkorra Kispest már Nagy-Budapest egyik közigazgatási kerületét képezi.” A telep építése a kispestiek számára azt jelentette, hogy nemcsak az új házak, középületek kerülnek az állam, illetve Budapest fennhatósága alá, hanem maga Kispest is.

Különböző találgatások indultak a csatlakozásról. Jobb szociális ellátásról beszéltek a csatlakozáspártiak, de megjelentek

olyan hírek is, hogy a főváros feldarabolná a községet, egy részét a Ferencvároshoz, más részét Kőbányához csatolnák. Ekkor a kispestiek megijedtek, nem szerették volna, hogy községük elveszítse önállóságát – elképzelésük szerint önálló kerület-

Képeslap, 1904 után

ként illeszkedtek volna Budapestbe.

1910 körül már igen csak megoszlottak a vélemények a csatlakozás pozitív következményeiről. A kereskedők önálló várossá szerveződés mellett tették le voksukat, nem tartották reális lehetőségnek a Budapesthez csatlakozást. „Kerek három esztendeje ígértek a Budapesthez való becsatolást és az ügyből ma sem lett semmi.” (*Kispest-Szentlőrinczi Kereskedők Lapja*, 1911. október 31.)

Rendkívüli ülést tartott 1918. március 5-én a községi képviselő-testület, melyen egyrészt a villamos viteldíjak emelése ellen tiltakoztak, másrészt betervezték határozati javaslatukat, melyben Kispest várossá alakulását sürgetik. A várossá alakulás ellenzői szerint a nagyközség hamarosan Budapest részévé válik, így szükségtelen az átalakulásról szóló vita.

Ismét a képviselőtestület elé került 1920-ban Kispest további közigazgatásának sorsa. Csatlakozozzanak-e a fővároshoz, vagy váljanak önálló várossá. A fővároshoz való csatlakozás ellen szólók hangoztatták, hogy ha az megtörténik, akkor „...egy rendezetlen külkerület leszünk...”. Heves viták után 1921-re az önálló várossá alakulás igénye kapott többséget. Harrer 1908-as tanulmányának gondolatait erősítették a kispestiek: a „...városiasulás első időszakában a községek keresik a várossal való kapcsolatot, de ennek részéről a hajlandóság nincs, meg s mikor azután a városra nézve válik fontos érdekűvé a bekapcsolás, akkor már a községek idegenkednek tőle.”

Kispest 1922 és 1950 között önálló városi ranggal bíró település volt, csak 1950-tól vált Budapest XIX. kerületévé.

tek volna meg a csatlakozást elemző, támogató írások, de a kérdést inkább a kereskedők állították középpontba, azzal, hogy

Képeslap az 1910-es évekből

VII. kerületi évek

Petőfi Sándorék az Erzsébetvárosban

•••• Németh Nyiba Sándor

Petőfi Sándort a világirodalom öt legjobb költője között említik. A költő szerint *Shakespeare* a világirodalom fele – kérdés, hogy ki a többi. Az irodalomtörténészek szerint Petőfi minimum négy helyen született, több mint hat helyen halt meg, 54 nyelvre fordították le műveit. A költő kilenc helyen járt iskolába, a jegyzetek szerint kétszáz településen járt, száz helyen írt verseket.

Vándorszínészként járta az országot, de komoly szerepekhez nem jutott, színészeket szolgálta vízzel, étellel. Későbbiekben a színésztársulat sűgónak használta, jó memóriája miatt, szerepek forgatókönyvét gyakran másolta. *Jókai Mór* gyenge színésznek tartotta, a halkán beszélő orrhangja miatt. Váratlanul haláleset történt, a Lear királyban a bohócot kellett volna eljátszani. Petőfi minden színész szerepét tudta, ezért rá esett a választás. Jókai beugrásáról elismerően nyilatkozott.

Petőfi többségben datálta a verseit, 846 látott napvilágot, ebből kétszáz szerelmes vers, százat *Szendrey Júliának* írt. Budapesten belül sok helyen lakott. A mai Astoria szálló helyén egykor a Zrínyi Fogadó működött, a mellette levő házban írta a János vitéz egy részét.

A mai Dohány u. 16. szám alatt állt az 1838-as árvíz után újjáépült Schiller-ház. A költő 1847. szeptemberi házasságát követően itt volt első főbérleti lakásuk, *Egressy Gábor* színészbarátja szerezte nekik. Az első emeleti lakás mindhá-

rom szobája az utcára nézett, az első szoba volt Petőfiéké, a közepe az ebédlő, a zárt ajtó mögötti szobában *Jókai Mór* lakott. Jókai leírása szerint Petőfiék szerény bútorzattal rendelkeztek. A bútorok értéke 151 forint, 53 krajcár körül mozgott. Az ebédlőben állt

tartató, cseréphemutató. Júliának is volt berendezett íróasztala. A francia forradalom alakjairól portrék, vívókard, vívókesztyű, vívomaszk, hegedű, olajfestmények, acél-rézmetszetek, Petőfi szüleinél és *Arany János*ról festmény, aranykeretbe foglalt Petőfi házaspárról olajfestmény. Petőfinek gazdag, 160 darabos könyvgyűjteménye volt, Júliának 212 példány kottája.

Jókai így emlékszik: „semmijük sem volt és mégis milyen boldogok voltak... és énnekem ezt az ő boldogságukat mindennap kellett látnom”.

Innen indultak útjukra a Pilvax kávéházba a márciusi ifjak. Valószínűleg a Nemzeti dalt 1848.

március 13-án írta ebben a lakásban.

Jókai és Petőfi összekülönböztek, *Laborfalvi Róza* miatt. Petőfi szerint a hölgy méltatlan feleségjelölt Jókainak. Soha nem békültek ki. Jókai így érzett: „a barátság csak érzem, de a szerelem szenvedély – azok ne kelljenek egymással tusára, mert az első vérzik el”.

Jókai 1848 júniusában elköltözött, szobájába Petőfi szülei, a Vácról felhozott *Petrovics István* és *Hrúz Mária* költöztek. A magas lakbért nem tudták fedezni, ezért Petőfi a szüleiével egy hónap múltán egy V. kerületi olcsóbb lakásba költöztek, mai Királyi Pál utca 18. számú egyemeletes Szupp-házba, ahol szintén egy háromszobás lakást béreltek.

A Marczibányi-házban – Petőfi emléktábla a VII. kerületi Rákóczi út 12. sz. ház falán van – Petőfi legényként először 1845-ben lakott *Egressy Gábornál*, a Nemzeti Színház színésznél, akivel vándorszínészként járták az országot.

Petőfi Sándor emléktáblája utolsó pesti lakhelye háztömbének Rákóczi úti részén (12. sz.)

Petőfiék harmadik s egyben utolsó főbérleti lakása szintén a Marczibányi-házban volt. Petőfi a ház hátsó, Dohány utcai melléklépcsőházának grádicsán baktatott fel katonatiszti ruhában. A Dohány utcára néző két utcai és egy udvari szobából álló második emeleti lakásában május 29-től július 3-ig laktak, majd elhagyták Pestet, s a lakás kulcsait a szomszédokra bízták, 46 forint lakbértartozást hagyva maguk után. A lakás bútorait a gondnok a Kerepesi (mai Rákóczi) út 7. szám alá vitette, mert a lakást új bérlőknek adták ki. Az osztrák csapatok felkutatták Petőfiék megmaradt ingóságait, s 1850. január 31-én árverésre bocsátották.

A házat 1936-ban bontásra ítélték, *Hódisz Pálné*, a lakás akkori tulajdonosa tudta, hogy nevezetes falak között működteti varróműhelyét. A ház végnapjairól tudósító újságírónak szomorúan mutatott Petőfinek a falon függő arcképére, mondván „költöztetik a Sándort”. A cikket – álnéven – *Hatvany Lajos* író, irodalomtörténész írta. A két eredeti cserépkályhát és az udvar márvány kútját kimentette, de a kályhák odavesztek az ostrom alatt, a kút viszont ma is látható a Bajza utcai épület falánál.

Fotók: 200petofiszabadon.pjm.hu

Petőfi Sándor
(Tyroler József metszete)

Fotó: Wikipédia/Fekist

Petőfi Sándorék órája és fotelja a pesti lakásukból

egy asztal 12 faszékkel, biedermeier kanapé és székek, varrósztal, kerekasztal, dívány, könyvállvány. A költőnek zöld posztóval bevont íróasztala volt, rajta ernyős asztali lámpa, öntöttvas tin-

100 éves Kispesti Munkásotthon

Kispest és Budapest kulturális találkozója

••• Siklós Zsuzsanna

Száz év óta áll a Teleki utcában a Kispesti Munkásotthon épülete. Homlokzata felavatása óta változásokon ment keresztül. Neve is többször változott: hívták Vörös Csillag Traktorgyár Művelődési Házának, rövidítették nevét VÖCSI-re, majd 1985-től ismét Kispesti Munkásotthon néven szerepelt. Napjainkban a KMO Művelődési Központ és Könyvtár nevet viseli. A névváltozások jól jellemzik az intézmény státuszát a kerületen belül.

Centenáriumunk lehetőséget biztosít arra, hogy egy pillanatra visszatekintsünk a múltba, felidézzük az elődök tetteit, azonban nem engedni meg, hogy részleteiben tárjuk fel azokat.

Kiemelten fontos feladatuknak tekintették a település születésének pillanatától (1871) a község lakói és a körükből választott vezetők a kulturális sokszínűség megjelenítésének támogatását. Az egyesületek, asztaltársaságok, önképző körök, műkedvelő előadások sokasága jellemezte az egyre fejlődő települést. Mindenki pártolta a kultúrát, az igényes szórakoztatást, azonban anyagi erőforrások híján az intézményrendszer mégsem tudott kiépülni.

Ezért is volt különösen fontos, hogy a Munkásotthon felépítésének érdekében minden lehetőséget kihasználva egy, a munkásság igényeit kiszolgáló épületet építsenek fel. Az erőfeszítés nem volt hiábavaló, a település kiemelkedő vállalkozói, lakosai közadakozása és a Vas és Fém munkás Szakszervezet 2 millió forintos támogatása teremtette meg az anyagi hátteret – utóbbi miatt a tulajdonjog is a szakszervezet javára lett bejegyezve. 1923. május 6-án felavatták Kispest első kulturális intézményét, a Kispesti Munkásotthont. Az új intézmény olyannyira fontos volt az itt élőknek, hogy az 1922-től városi rangot nyert település lakói, prominens képviselői jelenlétükkel tisztelték meg az avatóünnepséget.

A harmincas évekre már bejáratott rend szerint működött az intézmény zenei esteket tartottak, a korszak jeles íróit, művészeit látták vendégül. Fontos szerepet kapott a művészeti előadások mellett a tudományos, politikai ismeretterjesztés is.

A második világháború idején épülete jelentős károkat szenvedett. 1945 után szükségessé vált felújítása. Szervezeti szempontból 1950-től a Munkásotthont a Vörös Csillag Traktorgyárhoz csatolták – a volt Hofherr-hez –, így a gyár vált használójává, üzemel-

Fotók: Kispesti Helytörténelmi Gyűjtemény

Kispest első kulturális intézménye, az 1923-ban felavatott Kispesti Munkásotthon

Tudatosan törekedett a művelődési otthont vezető szakmai gárda arra, hogy a korszak kulturális sokszínűségének bemutatásával egyre vonzóbbá tegye. Így például 1963-ban tévékészüléket vásároltak és megalakították a TV-nézők klubját. Egyre több zenei rendezvényt szerveztek, melyekkel főleg a fiatalokat célozták meg, bár elvárás volt a rövid haj, és az öltöny. Peremszínházi előadások keretében színházberletti sorozatot hirdettek a Madách Színházzal közösen. Gondoskodtak arról is, hogy a színházlátogatók külön busszal tudjanak Kispestre visszatérni. De volt gasztrofesztivál, pincér verseny, cukrászati bemutató, divatbemutató. A táncdal-fesztivál jeles szereplői, népszerű zenekari is megfordultak a házban. Számátalan klub várta az érdeklődőket, és a méltán híres Erkel Ferenc kórus is a ház keretein belül működött.

Az itt dolgozó művelődési szakemberek az 1980-as évek elejére kénytelenek voltak szembenézni azzal, hogy az épület műszaki állapotának romlása, már nem teszi lehetővé további munkájukat. A színházterem teteje beszakadt, féltő volt, hogy az intézményt anyagi források hiányában bezárják. Társadalmi, üzemi, kerületi összefogással 1983-ban megindult az épület teljes felújítása. Az újjávarázsolt házat 1985. december 9-én nyitják meg ünnepélyesen, de már nem, mint Vörös Csillag Gépgyár Művelődési Házat, hanem régi-új nevén, Kispesti Munkásotthonként.

Hosszú idő után újra rendezett körülmények között zajlott az élet, a művelődési ház programjai egyre színesebbek, érdekesebbek lettek. Mérföldkő volt az intézmény életében a 2005-ös esztendő. Kispest Önkormányzata jelentős anyagi ráfordítással megvásárolta a szakszervezettől az épületet. Ezzel egyidejűleg megkezdődött az előkészítő munka, mely az intézmény teljes korszerűsítését célozva egy címzett támogatás elnyerésére irányult. A felújítás két ütemben zajlott. 2006-ban kezdődött és 2008-ban fejeződött be. A KMO a felújítást követően a főváros egyik legszebb közművelődési intézményévé vált.

A KMO Művelődési Központ és Könyvtár homlokzata napjainkban

Polgárcentrum az Árpád úton

Közsadakozásból 125 éve született

••• Szöllősy Marianne

Budapest születésének évében, az 1840-ben alakult Újpest már nagyközséggé vált. 1907-ben várossá lett, lakossága meghaladta az 55 000 főt. Polgári életszemlélet, a kulturálódás igénye, és a civil szerveződések széleskörű létrehozásának lehetősége jellemezte.

Ugró Gyula 1890 körül

A 19. századunk utolsó évtizedeiben az egyik legszínvonalasabb, a városi-gazgatás szempontjából meghatározó jelentőségű szervezete az Újpesti Közművelődési Kör volt. A 271 tagot számláló társaság a lakóhelyükért tenni akaró értelmiség jó részét magában foglalta. Elődje, az Újpesti Önképzőkör, 1877. július 29-én, az ekkor 16 éves *Szterényi (Stern) József* (1861–1941), az újpesti főrabbi fia, a későbbi báró és kereskedelemügyi miniszter elnökletével alakult. A 18 alapító között találjuk *Ugró Gyulát* (1865–1949), mint alkönyvtárost, aki „Újpest” község utolsó bírájává, majd a várossá vált település első polgármesterévé vált.

Közel 1000 kötetes könyvtárunk 1887-ben már közszerzési feladatokat látott el. Jelentőségét Ugró Gyula az egyesület fennállásának 50. évfordulóján elhangzott beszéde jellemzi: „Akkoriban körünk tagjai sorába tartozott a községi előljárásnak úgyszólván minden számottevő tagja, országgyűlési képviselőnkkel: Wolfner Tivadarral (1864–1929) az élükön, kik mindennap ott tárgyalták le a többi körtaggal az akkori községi szellemi és gazdasági ügyeket, úgy hogy a község rohamos fejlődésének minden fontosabb ügye a körben döntetett el. Így például a modern pedagógiai követelményeknek megfelelő elemi iskolai épületek létesítése, a polgári fiú- és leányiskolák kérdésének megoldása, iparosok és kereskedők továbbképzésé-

nek kérdése, a népjólét előmozdítása, a szociális bajok megszüntetésére irányuló törekvések, stb., mind, mint állandó tárgyak szerepeltek a kör ülésein, vagy azokon kívül a mindennapi társalgások terén, úgy hogy Újpest, fejlődésének minden fontosabb mozzanata abban az időben a Közművelődési Kör nevéhez fűződött.”

Tevékenységéhez méltó épület létrehozását határozta el a civil szféra vezető egyesülete 1896. március 10-én. Az építkezéshez szükséges, a mai Árpád út 66. szám alatti telket műkedvelő előadásai-
kon összegyűjtött 500 pengővel foglalták le. A házépítési alap adományokból, lakossági kölcsönökből állt össze, megmozdult a nagyközség szinte minden polgára: 14 fő adományozott 500–50 pengőt, további hatvanhatan 500–100 pengő közötti összeg kölcsönzésével járultak hozzá az építkezés költségeihez.

Az épület *Kovács Frigyes* műépítész tervei szerint, *Kőrösi Lajos* építőmester kivi-

Fotók: Újpesti Helyfőrténeti Gyűjtemény

A Közművelődési Kör 1899-ben felavatott székháza (képeslap, 1910 körül)

telezésében jött létre – mint az Újpesten megszokott volt, mindannyian helyi lakosok. Az utcai homlokzat jelentős részét a „Kör” kávéház foglalta el. A kör beruházó albizottsága számára is nyilvánvaló volt, hogy a kívülről jól látogatható, nagy területű kávéház bevétele jelenti az építési kölcsön törlesztésének biztos alapját és jelentős támogatást nyújthat a közművelődési célok megvalósításában is. Az avatást 1899. december 17-én díszközgyűléssel, táncmulatsággal ünnepelték.

Az „*Újpesti Közlöny*” így számolt be erről: „Alapítani meglehetősen sokáig alapították, felépítése azonban gyorsabban ment,

születése előtt sok minden szomorú dolog történt meg. Egyszer megszavazták, egyszer leszavazták, támogatta mindenki, protezsálta mindenki és bizony még belepusztult volna végleg ebbe az általános jóindulatba, ha az a néhány ember, aki nem csak lelkesült az ideáért, hanem fáradzott is – hirtelen elhatározással hátat nem fordít a sok prorektornak és fel nem építi. [...] Ime, még mielőtt hívökké szelidültek volna a hitetlenek, már áll a takaros kör a József és Árpád-utcákon kacér, díszítéseivel, nagy fényes ablakaival az Árpád-útról kávéházzal, mely egyike lesz a legfényesebbeknek. Még folyik benn a munka, követ fúrnak, kalapálnak, vésnek a kávéházban, az első hangos este azonban már megvolt. A kör tagjai nagyszámban jöttek össze megnyitni az új helyiséget, melyről alább számolunk be.

Az épület maga a barokk legvirágzóbb idejéből származó stílust mutatja. A helyiség maga architektonikus vonalai dacára nélkülözi a túlterhelt cirádákat, melyek az újabb idők sok barokk építményein láthatók. Belül a díszterem a fehérségtől és aranytól ragyog. A terem konstrukciójánál fogva újítást képez. A főcsilláron kívül a körhelyiség világítására valamennyi mellvéden és falon lámpák vannak.[...]

Épület és civil szervezet egy fogalomává vált. A kulturális élet virágzó korszakát csak az első világháború, majd a tanácsköztársaság viharos időszaka szakította meg. 1927-ben az Újpesti Közművelődési Kör fennállásának 50. évfordulóján, még 11 alapító tag vett részt az ünnepségen.

mint a hogy remélni merték azok, a kik egyáltalában nem sokat reménykedtek a közművelődési körben. És voltak ilyenek sokan; a közműv. kör új helyiségének

Fotó: OSZK digitális archívum

Szterényi József 1900 körül

Kiállítás a sírkertben

Budapest 150 – Klösz György 110

Szeptember 14-én a Fiumei úti sírkertben Klösz György (1844–1913) síremlékénél emlékeztek meg a magyar városfotózás meghatározó alakja halálának 110.

évfordulójáról. A megemlékezés résztvevői egy szabadtéri tablókiállítással és a neves fotográfus felújított síremlékével szembesülhettek.

Utóbbi felújítása 2 millió forintba került, a tárlat fotói Budapest Főváros Levéltára és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyűjteményéből származnak – ismertette kö-

szöntőjében Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatója.

Bujkáló Klösz fotókra hívta fel a figyelmet Jánossy László, Klösz György ükunokája, miközben érdekes, kevésbé ismert információkat közölt Klösz életútjáról. Elmondta, hogy számára is meglepetés volt, amikor a Jurány családnál egy fotóalbumot adtak kezébe, mely 40 darab eredeti Klösz fotót tartalmazott.

Budapest Főváros Levéltárában 14 albumban több mint 2000, 1873 és 1910 között készült Klösz fotót őriznek. Ezek közül 110 felvétel Budapesten készült. A levéltár a Klösz fotók digitális másolatai elérhetőségét lehetővé tette a Fortepan és a Hungaricana portálján. Ezek szabadon kutathatók, letölthetők és felhasználhatók – hangsúlyozta a kiállítás megnyitásakor dr. Kenyeres István, Budapest Főváros Levéltárának főigazgatója.

A megemlékezés után megnyíló szabadtéri tárlatra sírkertünk bejáratánál elhelyezett két tabló hívja fel az ide látoga-

Fotók: BHT

Klösz György síremléke előtt dr. Kenyeres István főigazgató nyitja meg a kiállítást

tók figyelmét. Az október 31-ig megtekinthető *Budapest 150 – Klösz György 110* című szabadtéri tárlat kilenc darab nagyalakú, kétolda-

las tablón mutatja be a fővárosunk fejlődésének egy-egy állomását megőrkítő Klösz felvételeket. „Fényképein megjelenik az épülő és használatba vett nagyváros, a nyüzsgő és visszafogott Budapest, illetve a munkás hétköznapokat élő és a kikapcsolódásnak időt szentelő városlakó. Emellett pedig a felvételeken egyaránt megtekinthetők az egykori, azóta már megsemmisült vagy elbontott és a ma is létező épületek.” – olvashatjuk az egyik kiállítási tablón, amely a magyar fotóművészet kiemelkedő alakját mutatja be.

Nemzeti Színházunk Rákóczi úti néhai épülete az egyik tablón

Kőbánya porcelángyára

•••• Bóta Piroska

Helyén egykor szőlőhegy volt, napjainkban a Porcelán utca 5-ben a Witeg-Kőporc Kft. épülete áll, melynek Lechner Éva az ügyvezető igazgatója. Kiállítászerűen vezetett termékbemutatóján a szinte végtelen termékeik során (porcelán, kerámia, üveg) át kalauzolt. Ezen Gábor Tiborral, a Budapesti Honismereti Társaság titkárával vettem részt július 6-án. A megrendezendő 50. Országos Honismereti Akadémia egybeesett Budapest egyesítésének 150. évfordulójával, és a nagyhírű gyár utódja (elődje a Drasche Porcelángyár) a konferencia jótékonyági estjéhez járult hozzá néhány ajándékkal.

Működése nélkül bizonyára szegényebb lenne Budapest X. kerülete, de Magyarország is. A gyár mindig azt a terméket gyártotta, és gyártja a mai napig, amire a legnagyobb szükség van. Az 1838-as pesti árvíz

utána a téglá volt a legkelendőbb és a cserép. Bemutatójukon elhangzott, hogy a porcelánt Kínában találták fel, Marco Polo fehér aranyként emlegette útinaplójában. Sok az elhivatott munkatárs, ügyes kezű festői munkáit világkiállításon is díjazták. A villamosítással nagy szükség lett az egész országban a porcelánból készült szerelési és szigetelő anyagokra. De klinker téglá, kályhacserép, útjelző kő, gyógyszergyári felszerelések, virágcserep, háztartási cikkek és edények..., gyártmányaik sora szinte végtelen. A több ezer darab/fajta, különböző ízléssel megalkotott tárgy egy része a vitrinekben látható.

Több korosztályt fogadnak ingyenesen. Ott jártunkkor óvodások festették “mű-

veiket” a kemencei égetés előtt. Lechner Éva 1991-től ügyvezető igazgató, ezt a tisztséget a mai napig betölti. Rekláma-

Fotó: BHT

Lechner Éva igazgató az irodájában kiállított termékbemutatót ismerteti

jándékoktól a laboratóriumok és kávézók egyedi termékéig terjedő skálán gyártanak itt. Magas minőség, jó szakemberek, innova-

tív gondolkodás jellemzi ezt a kőbányai üzemet.

Kispest és Budapest találkozása

Kiállítás a 100 éves Kispesti Munkásotthonról

••• Mohay Orsolya

A Kispesti Helytörténeti Gyűjteménynek a Kispesti Munkásotthon 100 évét felölelő kiállítása a Budapest 150 programsorozat részeként, a főváros támogatásával jött létre.

Igyekezünk a kiállítás tervezésekor tartalmát tekintve időrendben végigvitt, jól áttekinthető, formailag letisztult látványvilágot teremteni. Az elmúlt száz év jelentős társadalmi, politikai változásokat hozott, melyek erősen hatottak a művelődés irányvonalaira. Mondhatnánk, hogy csak épület maradt ugyanolyan, de ez sem igaz. A Kispesti Munkásotthon épületét szinte minden évtizedben átépítették.

Az épület változásai jól mutatják a kulturális és szórakozási igények átala-

kulását is, hiszen némely funkciók eltűnnek, mások keletkeznek. Egyes terek fölöslegessé válnak, mások pedig, mint például a színház terem, egyre nagyobb és nagyobb lett. Az épület külső változásai a korszakok letagadhatatlan esztétikai lenyomatait is

magukon hordozzák. Ezek észlelhetők a kiadott szórólapokon, nyomtatványokon, az igazgatók művelődésről alkotott gondolatain és a fennmaradt fotókon, újságcikkeken.

A kiállításban nincsenek klasszikus értelemben vett enteriőrök, ám a falak trükkös elhelyezésével, egy-egy karakterisztikus tárgy kiemelésével és digitalizált filmek segítségével igyekezünk megmutatni azt a dinamikus fejlődést, naprakészséget, mely alapvetően jellemezte ezt a 100 évet. Fontosnak tartottuk, hogy kiállításunk könnyedén megismerhető legyen, hogy a falakon futó információk sora ne temesse be a látogatót, ám ha komolyabb, mélyebb megértésre, megismerésre vágyik, azt is lehetővé tegyük. Így a falakra helyezett QR kódok segítségével további képek, különlegességek, bővebb olvasmányok állnak rendelkezésre a Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény blogján.

Budapest egyesítésének 150 éves jubileumával egy évre esett idén a Kispesti Munkásotthon 100 éves jubileuma. A Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény meghívójában *A KMO 100 éve* névvel szereplő kiállítását a Nagy Balogh János Kiállítóteremben május 15. és október 29. között lehet megtekinteni.

A kiállítás „falainak” trükkös elhelyezése

Fotófal a művelődési intézmény programjairól

Fotók: Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Összeköt a közös múlt

Kerekasztalok a Róth Miksa Emlékházban

Budapest születésének 150 éves jubileumáról a Róth Miksa Emlékházban kerekasztal beszélgetésekkel emlékeztek meg. Június 16-án a Budapest150 keretében a kerületi identitástudat kialakulásának gyökereit idézte fel *Bóka B. László* helytörténész moderátor az Erzsébetvároshoz kötődő négy ismert személlyel. Közös emlék volt számukra a neves cukrászdák, éttermek világa. *Novák Ferenc* koreográfus az ötvenes években, a Király utcai egykori HVDSZ székházban alapított, máig működő Bihar Táncegyüttes múltjáról emlékezett meg. A Szövetség utca egyik körfolyosós háza és lakóközössége volt életének meghatározó színhelye, ahol szülei is 1942-ben egymásra találtak – mondta *Hegyesiné Orsós Éva*, az Életet az éveknek Országos Szövetség el-

Fotó: erzsébetvaros.hu

Budapest papíron kerekasztal-beszélgetés augusztus 12-én

nőke. *Dr. Iván Géza* helytörténész számára a Holló utca világa volt hasonló jellegű, ahonnan *Goldziher Ignác* orientálistát, akadémiai tagot, egyetemi tanárt még fiaker vitte az egyetemre. A Hernád utcai Baross Gábor Általános Iskola egykor őt is tanító, ma is ott dolgozó tanáraitól emlékezett meg *Spiess Ádám*, az iskola jelenlegi igazgatója.

Augusztus 12-én a Chill Garden szabadtéri rendezvénysorozat egyik programja zajlott. Az emlékház kiállításának megtekintése után vehettünk részt a Budapest papíron című kerekasztal beszélgetésen, ahol Budapest turisztikai vonzerejének „rétegeit” próbálták feltárni. Mindhárom felkért személy (*Balogh Máté András*, az Art is Business Egyesület vezetője *Török András* kultúrtörténész és *Zubreczki Dávid* újságíró) egyetértett abban, hogy fővárosunk igen gyorsan változik, a róla szóló könyveket időközönként újra kell írni. Budapest változatos építészeti öröksége, természeti adottságai mellett állítólag legfőbb vonzereje kulturális kínálata, amely a Trianon utáni évtizedben került megalapozásra. Ezeket színesítik a Kádár rendszer „sznobisztikus diktatúrájának” nyomai és a premkerületek rejtett titkai.

Rólunk – Röviden

Budapesti Honismereti Társaság

Alcímünk lehetett volna az is, hogy „Egy konferencia hátteréről”. Egyesületünk az elmúlt évtizedben több sikeres, félnapos konferenciát szervezett Budapest Főváros Le-

Fotó: Benedek Ágnes tulajdona

véltárában. A veszprémi, XLIX. Országos Honismereti Akadémia zárásakor, 2022. július 8-án vettük át a 2023. évi budapesti konferencia (címe: *A Nemzet Fővárosa – Budapest 150*) vándorbotját – sejtettük, hogy vállalásunk a korábbi rendezvényeinknél összehasonlíthatatlanul több szervezést, munkát fog igényelni.

A jubileumi, 50. konferencia (L. Országos Honismereti Akadémia) a korábbiakhoz hasonló szerkezettel 2023 júliusára, és ötnaposra tervezett volt. Előkészítése 2022 augusztusában kezdődött egy adhoc bizottság felállításával. A Honismereti Szövetség és a vendéglátó fővárosi tagszervezet, a Társaságunk között megosztott a munka. A Honismereti Szövetség elnöke, *Debreczeni-Droppán Béla* aktívan közreműködött az előkészítésben, és a szakmai/pénzügyi döntések is hatáskörét képezték. A szövetség titkára, *Juhász Zoltán András* az előkészítés adminisztratív teendői mellett Társaságunk titkárával, *Gábrriel Tiborral* azonosan operatív feladatokat látott el.

Elkészült a konferenciát beharangozó Honismeret folyóirat 2023/3. száma. A megjelent szám 140 oldalából 91 oldalt tettek ki az általunk előkészített és közlésre átadott fővárosi anyagok: tíz tanulmány, egy fővárosi bibliográfia, a Társaságunk tevékenységét ismertető írás és két könyvrecenzió. Egyesületünk a szerdai szekcióülések és a péntek délelőtti ülés kivételével helyismeretére, kapcsolatrendszerére támaszkodva a konferencia minden egyes mozzanatára megtette javaslatát, a megvalósítás módját: A konferencia 25 előadója közül Társaságunk 14-re tett javaslatot, 11-en közülük elő is adtak. Közreműködünk az ajándécsomagok anyagainak megteremtésében, de a hétfői pesti városnézések és a csütörtöki tanulmányutak előkészítése (és megvalósítása) is Társaságunk feladata volt. Mindezek után 2023 júniusának közepére az utolsó szakmai/pénzügyi döntés is megtörtént, a Honismereti Szövetség kinyomathatta a konferencia meghívóját.

Hétfői városnézésük egyik állomása a Festetics-palota volt

feladatokat jórészt *Bartha Éva*, a Honismereti Szövetség örökös tiszteletbeli titkára, Társaságunk tagja végezte el, aki felvállalta a vasárnapi és hétfői érkeztetések irányítását is. Hasonló önálló feladatkört látott el *dr. Kovács Ivánné*, a keddi és szerdai ülések és kávészüneteik háttértevékenységei összefogásával.

Hétfő délután a konferencia résztvevői négy csoportban városnéző sétán ismerkedtek Pest belvárosával, a sétavezetést *Benedek Ágnes*, *Debreczeni-Droppán Béla*, *Millisits Máté*, *Róbert Péter* látta el. Csütörtökön hagyományosan – a hétfői városi sétákhoz hasonlóan itt is tagjaink vezetésével – négy útvonalon (budai Vár és a Várnegyed – *Sárközy Péterné*, Városliget és intézményei – *Róbert Péter*, Angyalföld–Újpest–Óbuda – *Szöllősy Marianne*, Kőbánya–Pestszentlőrinc / Pestszentimre – *Hegedűs Annamária*) ismerkedtek Budapesttel a konferencia tagjai, majd a budafoki Záborszky Pincészetben, a Borvárosukban kapott vezetés után közösen vacsoráztak.

A széles társadalmi összefogással létrejött konferencia nem valószínű, hogy meg a hétfői és csütörtöki bejárásokon a csoportokat fogadó intézmények és munkatársaik segítségével. Társaságunk fentiekben még nem említett tagjai/segítői (*Bóta Piroska*, *Csóka Ferenc*, *dr. Deák Anikó*, *dr. Dubniczky Zsolt*, *Fericsán Kálmánné*, *Halminé dr. Bartó Anna*, *Heilauf Zsuzsanna*, *Kiss Emilia*, *Majkó Zsuzsanna*, *dr. Makra Ernőné*, *Majzik Ferencné*, *Praimajer Mária*, *Svábi Kovács Viktor*, *Verbai Lajos*...) önzetlen önkéntes munkája az előkészítést, az adminisztrációt és catering szolgáltatást egyaránt segítette.

Budapesti Históriaik

Budapesti Honismereti Társaságunk és Budapest Főváros Levéltára Budapesti Históriaik című előadóest-sorozatát minden hónap lehetőség szerint első szerdai napján, du. 5 órai kezdéssel Budapest Főváros Levéltára Gárdonyi Albert termében tartjuk (Budapest, XIII. ker., Teve u. 3–5.). Ezek nyilvánosak, belépődíj nélküliek, minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Október 4., szerda

- *Pest és a városegysítés*

Előadó: *Jakab Réka* főlevéltáros

- *Lipthay Béla báró budapesti közéleti szerepvállalása és palotája*

Előadó: *Dr. Anka László* tudományos munkatárs

November 2., csütörtök

- *Pest város vezetői a XVIII. században*

Előadó: *Dr. Nagy János* főlevéltáros

- *Asztalosmester sors Angyalföldön*

Előadó: *Brunner Attila* levéltáros

December 7., csütörtök

- *Amatőr rádiózás régen és ma Budapesten*

Előadó: *Berzsenyi László*,

a Magyar Rádióamatőr Szövetség elnöke

- *Közösségépítés a Lánchíd Körben*

Előadó: *Praimajer Mária*, az egyesület alelnöke

„A Nemzet Fővárosa”

Konferencia Budapest születéséről, fejlődéséről

Budapesten, július 9-től július 14-ig rendezte meg a Honismereti Szövetség (HSZ) – és társszervezőként

Hermann Róbert veszi át kitüntetését Debreczeni-Droppán Bélától, a Honismereti Szövetség elnökétől

székesfőváros a dualizmus idején címmel a 2023 januárjában váratlanul elhunyt Gerő András professzortól már csak felvételtől játszhatták le az első előadást. Délután a konferencia résztvevői négy csoportban városnéző sétán ismerkedtek Pest belvárosával.

Keddtől a konferencia a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) dísztermében Halász Péter, a HSZ örökös tiszteletbeli elnöke online köszöntőjével, majd ismert történészek (Géra Eleonóra, Csorba László, Katona Csaba, Klement Judit, Vörös Boldizsár) előadásaival folytatódott, amelynek levezető elnöke Debreczeni-Droppán Béla volt. Délután intézet- és múzeumigazgatók,

fővárosi tagszervezete, a Budapesti Honismereti Társaság (BHT) – „A Nemzet Fővárosa – Budapest 150” témakörrel Budapest létrehozásának jubileumára emlékezve az ötvenedik Országos Honismereti Akadémiát. A konferencia adakozó résztvevői vasárnap este a Magyar Természettudományi Múzeum földszintjén a Honismereti Szövetség javára rendezett jótékonysági esten találkozhattak.

Másnap reggel a konferencia több mint kétszáz résztvevője az Országház főrendiházi üléstermében vett részt az ünnepélyes megnyitón. Sára Botond, Budapest főispánja, Breinich Gábor, a BHT elnöke és Debreczeni-Droppán Béla, a HSZ elnöke köszöntői után szokás szerint a vendéglátó tagszervezet (BHT) elnöke (Breinich Gábor) és titkára (Gábor Tibor) kötötte fel az akadémia vándorbotjára az egyesület díszszalagját, majd kitüntetések átadása következett. Budapestről Hermann Róbert professzort Bél Mátyás Notitia Hungariae Emlékplakettel, Vízzy László műemléki felügyelőt Honismereti Munkáért Emlékéremmel tüntették ki. Budapest

Fotó: BHT

A Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében szerdán Horváth J. András volt az első előadó

tudományos munkatársak, történész, levéltáros, muzeológus, várostörténész (Farbaky Péter, Orosz László, Perczel Olivér, Saly Noémi, Schwarzwölder Ádám, Sipos Balázs, Sisa József, Török Róbert, Zsigmond Gábor) számolt be dualizmus kori kutatásainak eredményeiről; a levezető elnöki tisztséget Breinich Gábor látta el.

A szerdai előadások az új főváros és agglomerációja életének egy-egy részletét vizsgálták egyetemi docensek, főlevéltárosok, múzeum- és gyűjteményvezetők, tudományos főmunkatárs

és művészettörténész (Heilauff Zsuzsanna, Horváth J. András, Millisits Máté, Róbert Péter, Sipos András, Szöllösy Marianne, Zeidler Miklós) által ismertette. Előadásaik közti átvezetésre levezető elnökként Gábor Tibor kapott felkérést. Délu-

Fotó: Honismereti Szövetség

Megnyitóján a konferencia vándorbotjára Breinich Gábor és Gábor Tibor köti fel a Budapesti Honismereti Társaság díszszalagját

táni szekcióüléseken Budapest épített örökségével (Rosch Gábor), Budapest és a vidék dualizmus kori kapcsolatával (Majdán László),

egy kerekasztal beszélgetéssel (Juhász Zoltán András) foglalkoztak, majd a Magyar Nemzeti Múzeumban tárlatvezetéseken vettek részt.

Csütörtökön négy útvonalon (budai Vár/Várnegyed, Városliget és intézményei, Észak-Budapest, Kelet- és Dél-Pest) ismerkedtek Budapesttel a konferencia tagjai, majd egy budafoki pincészet Borvárosában közösen vacsoráztak.

Az utolsó, pénteki nap délelőttjén a szekcióvezetők szokásos beszámolóit után Budapest és/vagy vidék témakört kerekasztal beszélgetés formájában vezette elő L. Simon László (MNM főigazgató) és Debreczeni-Droppán Béla, moderátoruk Rémiás Tibor volt. Ezt követően a budapestiek (a BHT képviselői) átadták a vándorbotot az esztergomiaknak, akik 2024-ben az 51. akadémia vendéglátói lesznek.

Fotó: BHT

Iparváros a főváros árnyékában címmel tartott Szöllösy Marianne előadást

Egy soknevű kerület

Másfél évszázad elnevezéseiről

•••• Verbai Lajos

Kőbánya Budapest egyik kerülete lett 150 éve, a városok egyesítésekor. A kerületeket az óramutató járásával megegyező irányban római számokkal jelölték meg. Kőbánya a X. sorszámot kapta. Mint közigazgatási egységnek ez akár születésnapjának tekinthető.

„Grosser Pesther Steinbrucher Weingarten” – Pest nagy kőbányai szőlőskertje. Így jelölik a 18. században készült Pestet és külterületeit ábrázoló térképek a kőbányai Ó-, és Újhegyet. Schteinbruch német szó, kőbányát jelent. Mivel Pesten több polgárnak volt az anyanyelve a német, mint a magyar, törvényszerű, hogy a német elnevezések inkább használatosak voltak az élő beszédben, de az írásos szövegekben, a térképeken, a feliratokon és a képaláírásoknál is.

Az országgyűlés 1872-ben fogadta el azt a törvényt mely kimondja Óbuda, Buda, Pest városok egyesítését. Az így létrejött új várost, „Budapest”-et az elsőként összeült egyesített képviselő-testület 9 közigazgatási egységre (kerületre) osztotta annak okán, hogy a választókerületek nagyjából egyformák legyenek. Kőbánya lakosai petícióval fordultak az új városi tanácshoz, melyben indoklással kérték, hogy részükre önálló közigazgatási kerületet alakítsanak ki. A közgyűlés a folyamodvány kérését teljesítette és így létre jött „Óhegy-dűlő Kőbánya”

Egy tréfagyártó újságíró egyik vicclapunkba legyártotta a következő, kissé izzadság szagú anekdotát: egy először Budapestre utazó vénasszony ijedtében leszállt Kőbánya vasútállomáson a kalauz kiáltására, mert úgy értette, hogy „Ki, banya!” Bár ne tette volna, mert egy ideig ránk ragad a Kibanya csúfolódó elnevezés.

A 19. század második felére a világ egyik legnagyobb sertés-kereskedelmi központjává fejlődött a mienk. Volt, amikor az itt lévő sertések száma meghaladta a 300 000-et. Ha hivatalosan nem is, de a sajtóban, a közbeszédben gyakran Disznófalva néven emlegettek bennünket.

A Disznófalvázás nem volt minden itt lakó ínyére. Sokan bántónak érezték, ezért lassan átvette helyét az írásokban a Porkopolisz megnevezés. Ez a név az angol pork szóból, ami disznóhúst és a várost jelentő polis szavakból szóösszevonással keletkezett. Jelentése tehát, disznóhúsváros volt, de mennyivel előkelőbb hangzott: „Porkopolisz”.

No, de nem ilyen volt a Verébfalva megnevezés. Azt bizony gúnyból akasztották nyakunkba, mint egy szégyentáblát, mert a disznótelepek miatt utcáinkon annyi volt a veréb, hogy törtek alattuk a faágak.

A Kőbánya – sörváros, kissé reklámgyanús elnevezést magyaráznom sem kell. Nem csoda, hogy ránk aggatták, hiszen nem csak itt gyártották sörgyárainkban az ország sörfogyasztásának nagy részét, de a legjobb sörcsárdák közül is nálunk üzemelt jó néhány. Ezek hétvégeken, ünnepnapokon ezeket csalogattak Kőbányára.

A Bélaváros elnevezést sohasem használták, csak javaslat volt. Az 1848-ban politikai karikatúrákat rajzoló Vidéky János festő és rajztanár 1882-ben a fővárosi közgyűlés képzőművészeti bizottsága ülésén vetette fel. Indítványa felért egy provokációval, de jól találta. Így érvelt a mellett, hogy városrészek ne csak a Hasburgok nevét viseljék: „Miután a főváros egyes részei, az uralkodóház iránti lojalitás jeléül, már el vannak nevezve Lipót-, Ferenc-, József és Erzsébetvárosnak, a többi városrészek neveztessenek el régi magyar királyok után.” Óbudát Budavárosra, a várat Mátyásvárosra, a Vizivárost Árpádvárosra, a belvárost Istvánvárosra, Kőbányát Bélavárosra keresztelte volna. A bizottság tagjai lelkesen támogatták a javaslatot, de azt a közgyűlés már nem vállalta fel.

Egy új, kevésbé ismert pártnak kell a hírverés. A Keresztény Gazdasági és Szociális Párt „az elhanyagolt városrész, (...) Kőbánya ellen elkövetett mulasztások” sürgős pótlására épít. Programjában számos dolgot ígér. Egyelőre csak annyit tesz, Szent László városra akarja megváltoztatni Kőbánya nevét. Arra hivatkozik, hogy a templom tiszteleti nevével történő település elnevezés egy bizonyos korban jelentős mértékben elterjedt volt. A névváltoztatási javaslatot a főváros sem támogatja, de mindez nem érdekes. Fontos, hogy beszéljenek a párttól.

Minden kornak megvannak a hagyományokat nem tisztelő, az adott kurzusnak hízelgő, lakájjelkű emberei. Pont az ötvenes években ne merült volna fel bennük a kerületek neveinek – köztük Kőbánya megnevezésének – megváltoztatása? „még mindig a régi, részben Habsburg uralom, részben a Horthy rendszer alatt kapott nevet viselik (...) ezek a nevek nem illenek a szocializmust építő ország fővárosához...” harsogták. Ránk a József Attila kerület megnevezést osztanak... és még örülhetünk... mert ez a IV. kerületieknek jutó Partizánnál mindenképpen jobb. Szerencsére még lehetett fokozni. Egy másik javaslat szerint a kerületek versenyztetésével kell eldönteni, melyik viselheti Lenin, Sztálin és Rákosi nevét. E jobbnál-jobb javaslatok kioltották egymást, ezt a buta szándékot veszély nélkül szét lehetett vitatkozni, így minden maradt a régiiben.

Láthatjuk, hogy sokféle néven nevezték ezt a területet. Leggyakrabban politikai okokból kerültek a régiket, kerestek új megnevezést, néha tréfásan/kedvesen becéztek, vagy gúnynévvel illettek minket, de volt, hogy néhányan közülünk nem tartották elég „komilfo”-nak (illendőnek, kifogástalannak) a Kőbánya nevet. A Kőbánya név pedig ilyen történelmi megnevezés, az itt lakók többsége büszke rá!

Plakát 1911-ből

Fotó: Buzás Kálmán: Volt egyszer egy kaszinó Bp., 2005, 18. p.

Újpesti hitélet 150 éve

Újpest-belsővárosi Református Gyülekezet

•••• Millisits Máté

Újpest a 19. század közepétől a bőrpar és a fafeldolgozó ipar egyik országos központjává vált. Gyári jelentős számú ember letelepülését

Fotó: Újpest-belsővárosi Református Gyülekezet

követelték. Az 1870-es években a település lakosságának száma megközelítette a 10 000 főt, míg a református hívek közel ötszázan voltak. Az Újpesten élő reformátusok csak a négy-öt kilométerre lévő rákospalotai református templomba járhattak istentiszteletre.

Budapest létrehozásakor, 1873 novemberében kezdték meg Újpesten az istentiszteleti szolgálatot a Rákospalotai Református Egyházközség vezető lelkészei, *Bálint József* és *Mády Lajos* (1848–1918) lelkipásztor. Hitéleti alkalmait 1873–1878 között a községi elemi iskolában tartották. A Rákospalotai Református Egyházközség Újpesti Református Fiókegyházközsége 1875-ben Újpest főterén telket vásárolt templomépítés céljára.

Szeptember 16-án a 150 éves jubileum hálaadó istentisztelete résztvevői a templom előtt

Templomunk alapkövetétele 1878. április 23-án történt, felszentelését 1878.

szeptember 29-én *Sipos Pál* esperes végezte. A *Huber Antal* (1846–1916) építész

tervei alapján megépült historizáló stílusú épületen az észak-európai szakrális építészet klasszicista hatása érezhető, főként a főterre néző főhomlokzat eredeti kiképzésén. A bejárati kaput rusztikázott homlokzat és szegmentíves lezárás emelte ki. A karzattal ellátott, téglány alakú belső tér padsorai 240 ember számára biztosítanak ülőhelyet. Templomuk orgonáját 1892-ben a pécsi Angster-gyár készítette. A karzattal tartó két pilaszteren a 19. század végén elhelyezett két márvány emléktábla található; az egyik az egyházközség 1873-as alapításáról emlékezik meg, valamint a templom felépítéséről, míg a másik az alapítás 25. évfordulójáról.

Mády Lajos lelkipásztor, nemcsak az egyházközség szervezésében és templom építésében végzett kiemelkedő munkát, hanem Újpest közoktatásában is fontos szerepet vállalt. Újpesten 1879-ben a templom elkészülte után a lelkészlakást és a gyülekezeti termet magába foglaló ház, a parókia felépítését is megszervezte. Ezt *Blaha Lujza* (1850–1926) színésznő is segítette, amikor a Népszínházzal adománygyűjtő előadást szervezett. Mádyt 1902-ben a Pesti Református Egyházmegye esperesének választották. Az egyházmegye lelkészi vezetésének szolgálatát tíz éven át, 1912-ig látta el.

Az újpesti református gyülekezet 1895-ben vált önálló anyaegyházközséggé, amikor már 2100 egyháztagot számlált közösségük. *Mády Lajos* élete végéig, 1918. január 1-ig végezte az újpesti reformátusok lelki vezetését. Halála után, egy „hosszabb átmenti időszakot” követően fia, *dr. Mády Gyula* (1896–1978) vette át az édesapja által szervezett egyházközség lelkészi irányítását, amelyet vezető lelkipásztorként 1926 és 1968 között szolgált.

Egy teljesen új templomot és bérházat magába foglaló épületet szeretett volna

építeni az egyházközség Újpest reprezentatív főútján, az István úton, az 1920-as évek végén. Az elképzelt négyszintes épület monumentális saroktornya mutatta volna a bérpalota szakrális rendeltetését. Tervük megvalósulását a nagy gazdasági világválság miatti tőkeszegénység akadályozta meg. Ellenben 1929-ben épült fel a gyülekezeti ház, ami az egyházközség egyesületeinek és cserkészcsapatainak is otthont adott. A meglévő templomban 1932-ben bővítették az úrasztalát és a szószéket félkörívben körülölelő térrészt. Az addigi homlokzat elé 1941-ben négy dór oszlopos portikuszt emeltek. Ebben az időben az Újpesti Református Egyházközségből kiválva alakult meg az Újpesti-Újvárosi Református Egyházközség, míg az anyagyülekezet ezután az Újpest-Belsővárosi Református Egyházközség nevet viselte.

A templomot *Zsengellér József* (1931–2002) lelkipásztori szolgálatának kezdetén az 1960-as évek végén kívülről, az 1970-es években belülről teljesen felújították, majd 1983-ban átadták a kibővített orgonát. Az új gyülekezeti házat, amely több korosztály programjainak egyidejű megvalósítását is lehetővé teszi, 1995 és 1996 között építették. A templom Szent István térre néző homlokzatán, a főbejárati kapu közelében 2006-ban két emléktáblát avattak fel. Az egyiket a *Mády-Zsengellér* család és a gyülekezet állíttatta *dr. Mády Gyula* áldásokban gazdag lelkészi szolgálata emlékére, míg a másikat az Újpesti Városvédő Egyesület *Zsengellér József* lelkipásztor tiszteletére.

Orgonájuk tervrajzát a pécsi Angster gyár 1892-ben készítette

Fotó: Baranya Megyei Levéltár

Fotók: Újpesti Helytörténelmi Gyűjtemény

Mády Lajos lelkipásztor és képeslap részlet temploma homlokzatáról a 20. század elején

A templom homlokzata a 20. század közepén

Fotó: Budapest-Újpest-Belsővárosi Református Egyházközség

Babits Mihályról Újpesten

Újpest Önkormányzata augusztus végén az Újpesti Városnapokkal emlékezett meg az 1907-ben már 67 éves község várossá nyilvánításáról. Az ötnapos rendezvény egyik helytörténeti vonzatú eseményeként jegyezték az újpesti városháza előtt augusztus 25-től

A korábbi önkormányzati rendezvényekről már ismert, feketére festett mobil vasszerkezeten hét nagyméretű tablón mutatták be a költő teljes életútját korabeli fotókkal, regény-, vers- és levéldízetekkel. Babits Mihály és Újpest sorsa

egy éven át fonódott össze: *Hatvany Lajos* író, kritikus, irodalomtörténész, a magyar irodalom egyik mecénására kapta meg hat éves vidéki tanárkodás után 1911 júliusában az Újpesti Állami Főgimnázium (ma Könyves Kálmán Gimnázium) tanári állását, ekkor lakását Rákospalotán bérelte.

1912-ben adták ki az *Inferno* fordítását *Pokol* néven (*Dante Alighieri Isteni Színjáték* című elbeszélő költeménye első színtere) – olvashattuk az egyik poszteren. Ugyanitt találunk egy részletet *Kártyavár* című regényéből, melyben az újpesti városháza és a főtér le-

írását adja saját szemszögéből. Rövid újpesti tanárkodása után 1912 novemberétől a fővárosi tisztviselőtelepi gimnáziumban folytatódott tanári pályája. Babits Mihály emlékét Újpesten a gimnázium és az akadémikusok emléktáblái őrizték. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kezdeményezésére a IV. kerület képviselő testülete 2023. március 30-i ülésén „a Fővárosi Közgyűléshez fordult annak érdekében, hogy Babits Mihály közre kereszteljék át a Könyves Kálmán Gimnázium bal oldalán található, a Mártírok útja és az István út által határolt utcaszakaszt”.

A tárlatot nyitó poszter

Fotók: BHT

megtekinthető szabadtéri poszter kiállítást. Ezt *Babits Mihály* (1883–1941) születésének 140. évfordulójára emlékezve hozták létre – kurátora *Prof. Dr. Sipos Lajos* irodalomtörténész, Újpest díszpolgára volt.

Posztereiket a feketére festett vasszerkezet hordozta

Óbudai Múzeum

Vezető: Gálfi Ágnes, tel./fax: 250-1020, cím: 1033 Bp., Fő tér 1., nyitva: K–V: 10–18 óra.

Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianne, tel.: 370-0652, cím: 1043 Bp., Berda J. u. 48., nyitva: K–P: 10–18, Szó: 10–14 óra.

Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tár

Helytörténeti munkatárs: Keleti Éva, tel.: 369-3688, cím: 1077 Bp., Csányi u. 5., nyitva: V–Cs: 14–18, P: 10–14 óra

Józsefvárosi Múzeum

Vezető: Tamás István
e-mail: istvan.tamas@jkn.hu
cím: 1085 Bp., József krt. 70.
nyitva: felújítás alatt

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus, tel.: 218-7420, cím: 1092 Bp., Ráday u. 18., bejárat az Erkel utcából, nyitva: K–P: 12–18, Szó: 10–14 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Verbai Lajos, cím: 1102 Bp., Füzér u. 32., nyitva: K–Sz: 10–14, Cs: 14–18, Szó: 9–13 óra. Kutatói nap – P: 9–13 óra

Albertfalvi Hely- és Iskolatörténeti Gyűjtemény

Vezető: Papp Gábor, tel.: 208-6635, 06-70-704-5938, cím: 1116 Bp., Pentele u. 8., nyitva: K, Cs, Szó: 14–18 óra.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Farkas Zsolt, tel.: 204-6788; 06-70-682-2144,

cím: 1116 Bp., Gyékényes u. 45–47., nyitva: H–P: 10–19 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Földváry Gergely, tel.: 06-70-360-2447, cím: 1121 Bp., Zugligeti út 64., nyitva: Sze–V: 10–18 óra.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Meyer Gáborné, tel.: 06-30-453-3693, cím: 1131 Bp., József Attila tér 4., nyitva: K–Cs: 11–17, P: 9–16 óra.

Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely

Vezető: Majkó Zsuzsanna
tel.: 06-70-522-3577,
cím: 1144 Bp., Vezér u. 28/b.
nyitva: előzetes egyeztetéssel
e-mail: helytortenet@cserepeskft.hu

XV. Kerületi Kulturális Örökség Háza és Helytörténeti Gyűjteménye

Vezető: Kiss Emőke Hajnalka, tel.: 419-8216, cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81., nyitva: K–P: 10–16, Sze: 12–18, Cs, Szó: 10–14 óra

Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ

(szakmai besorolás nélkül)
Mb. vezető: Müller Ildikó, tel.: 604-8342, cím: 1165 Bp., Veres Péter u. 157., nyitva: H–Cs: 9–16, P: 9–14 óra.

Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóterem

Vezető: Ádám Ferenc, tel.: 256-6062, 258-4693, fax: 256-9526,

cím: 1174 Bp., Báthory u. 31., nyitva: K–V: 14–18 óra.

Tomory Lajos Múzeum

Vezető: Heilaufer Zsuzsanna, tel.: 290-1585, 06-20-316-9885, cím: 1181 Bp., Margo Tivadar u. 116–118, nyitva: Cs–P: 10–18, Szó: 14–18 óra.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Siklósz Zsuzsa, tel.: 281-1619, cím: 1191 Bp., Csokonai u. 9., nyitva: K–P: 14–18 óra, páros heteken Szó: 10–14 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: D. Udvarny Ildikó, tel.: 283-1779, cím: 1203 Bp., Baross u. 53., nyitva: K–Szó: 10–18 óra.

Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Molnár Krisztián, tel.: 278-2747, cím: 1213 Bp., Szent István út 230, nyitva: Sze: 8–14.30, P: 14–18, Szó: 9–13 óra.

Nagytétényi Helytörténeti Kiállítóterem

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Wahl Ildikó, tel.: 06-20-237-1920, cím: 1225 Bp., Nagytétényi út 278., nyitva: K–Cs: 9–12, Szó: 15–18 óra.

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény vezető: Geiger Tamás, tel.: 287-3057, cím: 1238 Bp., Sztis u. 105., nyitva: Sze–P: 10-17 óra.

Szent István szobra Kispesten

Két éve, augusztus 20-án a kispesti Templom téren avatták fel Szent István király szobrát, mely a Fővárosi Önkormányzat 2019-ben kiírt országos pályázatának nyertese, a Székelyudvarhelyen született, napjainkban Baján élő *Harmath István* szobrászművész alkotása. Az egész alakos, 2,5 méteres bonz szobor horvát mészkőből készült posztamensen áll. Templom téri helye szobrászművész alkotója javaslatát elfogadva a templom előtti kis zöld szigeten került végül kialakításra.

A szobor sorsa is említésre méltó: Budapest önkormányzata 2017-ben hozott döntése által készítendő Szent István szobrot korábban a XIII. kerületi Szent István parkba szánták *Lukács György* (szül. *Löwinger György Bernát*, 1885–1971) tanácsköztársasági népbiztos, marxista filozófus, irodalmár, kritikus és esztéta szobrának helyére. A 2019-es főváro-

Fotó: uj.kispest.hu

Szent István király szobrának beemelése kispesti talapzatára

si önkormányzati választások ismert eredménye egyik következményeként a XIII. kerületi előkészítési munkálatokat felfüggesztették, majd új helyet kerestek Szent István szobrának – másfél évig sikertelenül. Az újabb döntés miatt akkortájt sokat vitatkoztak, hogy a Szent István parkba az államalapító király, vagy egy marxista filozófus szobra illik-e jobban, az viszont nem kérdéses, hogy az

egész helyzet méltatlan volt államalapító királyunk emlékezetéhez.

A patthelyzetbe került szoborügyet végül a XIX. kerület gálánosan megoldotta, felajánlva a szobor elhelyezését, amely a főváros főpolgármesterének 2021. évi jóváhagyása és döntése, majd a kerületi közgyűlés elfogadó határozata után meg is valósult.

Kispest ezáltal nem csupán egy szakmai zsűri által kiválasztott köztéri alkotáshoz jutott, de megteremtette az augusztus 20-i nemzeti ünnepünk méltó kerületi helyszínét is. E szobor előtt mondhatta már el az államalapításunk és államalapítónk 2023. évi megemlékezésén *Gajda Ferenc*, Kispest polgármestere ünnepi beszédeiben: „Hisszük, hogy minden

magyar embernek van szerepe abban, hogy Magyarország a továbbiakban is előre haladjon az István király által kijelölt úton, és megőrizze az államalapító által kivívott méltó helyét az európai nemzetek közösségében.”

Erzsébetvárosi nyáridéző

Ma is virágzó pesti zsidó kulturális életbe kaphattunk betekintést az idei nyáron a Csányi5 – Erzsébetvárosi Zsidó Történelmi Tár rendezvényein. A kulturális intézményt az erzsébetvárosi önkormányzat döntése alapján szeptember 1-jétől önálló szervezatként az Erzsébetváros Örökségéért Zsidó Alapítvány működteti.

Öt éve már, hogy a Klauzál tértől nem messze álló körfolyosós bérház üvegtetővel fedett udvara a rendezvényeinek, az emeleti lakások a pesti zsidóság történetét bemutató állandó kiállításnak ad helyet. Utóbbi korhűen berendezett helységeiben egy múlt századfordulós polgári család lakása, egy rabbi szobája, vagy a két világháború közti munkáscsalád lakása tárul elénk, de egy varrónő műhelyébe is betekinthetünk. Színes kulturális programjairól rendszeres tájékoztatást kaptunk honlapján (<https://www.erszitt.hu>), facebook oldalán (<https://www.facebook.com/erszitt/>) és még több helyen.

Számunkra különösen figyelemre méltóak helytörténelmi sétái, melyekkel kilépnek a ház falai közül. Ezek részben ingyenesek (*Bóka B. László* havonta tartott Eklektikus Erzsébetváros című sétái – augusztus 10., július 7.), részben fizetősök (*Deák Gábor* vasárnapi sétája: Titkos és hült helyek világa – augusztus 6.; *Fűszeres Eszter* Kóser sétája – június 11.) voltak.

Budapest100

Europa Nostra-díjas lett, azaz elnyerte az Európai Unió Kulturális Öröksége díját 2023-ban a Budapest100 évenként ismétlődő rendezvénysorozata. Átadóünnepségét szeptember 28-án a velencei Palazzo del Cinemában tartják.

Egy építészeti, kulturális fesztivál, egyfajta városünnep volt idén a Budapest100, Budapest létrehozása 150. jubileumára emlékezve. A KÉK – Kortárs Építészeti Központ szervezésében május 11-14. között rendezték meg a Budapest100-at (a budapesti házak nyitott hétvégéjét), valamint a hozzá kapcsolódó városi-séta-napot és szakmai konferenciát.

Fővárosunk egyik turisztikai vonzatát alkotó Erzsébetváros házainak jelentős része 1872–1873-ban is ekkor, fővárosunk létrehozásakor született meg. A legtöbb korabeli VII. kerületi ház, mely napjainkban is részben vagy egészben áll a Damjanich (3., 5.), a Dob (60., 69., 104., 110.), a Dohány (28., 40., 54.), a Hársfa (4., 39., 41.), az Izabella (25., 30., 31., 32., 36-38.), a Kazinczy (14., 23-25.), a Rottenbiller (28., 30.) és a Vörösmarty (9., 15.) utcában, valamint a Klauzál téren (7., 14.) épült.

Wekerlei Napok

Idén is a Kulturális Örökség Napok országos programsorozatához kapcsolódva rendezte meg a Wekerlei Társaskör Egyesület (WTE) szeptember 16–18-a között a XXXI. Wekerlei Napok rendezvénysorozatát. Sokszínű programjaik egy része helytörténeti jellegű volt.

Szeptember 16-án, pénteken a WTE pincegalériájában megnyílt *Az Ady Endre út arcai – Utazás a 42-es villamossal* című tárlatuk a KMO Múvelődési Központ és a Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény közreműködésével jöhetett létre.

Szombaton és vasárnap helytörténeti sétákat tartottak *Időkapuk Wekerlén* címmel a Wekerlei Kultúrház szervezésében. Ezen interaktív, családi nyomozás során lehetett megismerni Wekerletelep néhai neves személyiségeit. Mindkét nap vezetővel 10 és 20 óra között

az otthonom címmel a Kós Károly téren felállított sátorban konferenciát, műhelybeszéléseket szerveztek, kiemelten az örökségvédelemmel és fenntarthatósággal fog-

Fotó: WTE/Toldy Gábor

Lovaskocsis bejárás Wekerlén

múltidézó lovas-kocsikázással a telep jellegzetes utcáit is bemutatták, felidézve a Wekerletelep történeti múltját.

A harmadik napon Műemlék

templomaival is megismerkedhettek az érdeklődők. Sétájuk a wekerletelepi Munkás Szent József római katolikus templomnál fejeződött be.

A Facebookon már olvashattuk (<https://www.facebook.com/wekerleinarsaskor>), hogy egy szabadtéri fotókiállítással is készültek: „Boros János régi képeslap és fotó gyűjteményét nézzük meg, Wekerle, ahol értéket őriz az idő” címmel. A kiállítás hivatalos megnyitója szeptember végén lesz a WTE-ben, ahol beszélgetést is tervezünk.”

Fotó: WTE/Fazekas Csaba

Kosztümben fogadók a helytörténeti sétán

lalkozva. Ennek részeként egy építészeti sétára is sor került. Aznap még

17 órától a Kispesti nyitott templomok séta keretében a Templom tér és a Wekerletelep

Fotó: Wekerlei Társaskör Egyesület (WTE)

Szabadtéri fotókiállítás

Ápolják elődeik emlékét

Megemlékezésre hívták az Újpesti Napló 2023. augusztusi számában közzétett Újpesti Városnapok programjain belül a városrész lokálpatriótáit. A Megyeri temetőben *dr. báró semsei Semsey Aladár* (1872–1950) és családja felújított síremlékénél augusztus 26-án emlékeztek meg Újpest város 1922 és 1938 közötti egykori polgármesteréről. Az önkormányzat közel 200 ezer forintjából felújított síremléke nem az első eset, amikor Újpest Önkormányzata elődeinek emlékét ápolja. 2022-ben már 50 évre megváltotta és felújította Újpest első polgármestere, *dr. Ugró Gyula* sírhelyét, melynek újraavatását a 2022. évi Újpesti Városnapokon rendezték meg.

Újpest méltán őrizheti az Erdélyből a román hűségeskü megtagadása miatt 1919 januárjában kiutasított Semsey Aladár emlékét. Pest vármegye törvényhatósági biztosaként 1919-től irányította Újpest városát, majd Újpest polgármestereként 1922 és 1938 között jelentős mértékben hozzájárult a város gazdasági, kereskedelmi és kulturális fejlődéséhez, amely így 1929-ben megyei jogú várossá is válhatott. Az újpesti római katolikus egyháztanács világi elnöke, a X. Pestkörnyéki Cserkészkerület vezetője, 1935-től a Magyar Városok Országos Szövetsége alelnöke volt. Nevét Újpesten napjainkban egy park és az újpesti városháza falán 2008-ban felavatott emléktáblája őrzi. Sírhelyét az

Dr. Semsey Aladár felújított síremléke a Megyeri temetőben

újpesti Megyeri temető 22. számú parcellájában található.

Egy összefogás eredménye

Civil kezdeményezéssel felújított országzászló

•••• Pándy Tamás

Több mint három évtizede a Magyar Televízió stábjába örökítette meg a Pestszentimrei Demokratikus Országzászló 1990-es avatási ünnepségét. Azért jöttek felvenni felavatását, mert ismereteik szerint ez lett Magyarország háború utáni első országzászlója.

Büszke is volt erre az elsőre a Dr. Széky Endre Pestszentimrei Történelmi Társaság. Sajnálatos, hogy nem tudtunk erről előbb, mert akkor az alapító okiratban ezt is megemlíthettük volna az utókor számára. *Virág Gyula* öntömester – a fő adományozó – neve mellett szépen megfért volna az országos első helyezés megemlézése.

Szép lassan teltek az évtizedek és a nap UV sugárzásától

Fotók a szerző felvételei

Felújított országzászló Pestszentimrén

lepattogzott a festék, megfakult a zászló, a kiálló festékdarabok szaggatni kezdték a selymet. Évekig próbáltunk pályázaton pénzt szerezni renoválására, sikertelenül.

Egy újabb pandémia veszélye miatt 2022-ben elmaradt az Adventi Börze című egyesületi, gyerekeknek és a felnőtteknek szóló programunk. Kértük, hogy az erre szánt pályázati támogatásból kezdhesük meg az országzászló felújítását.

Az önkormányzati engedély, a lakossági adakozás, valamint a közösségért végzett

mogatása, *Pokorádi Károly* munkaszervezése, valamint a többi adományozó, munkában résztvevő, adminisztratív lebonyolító segítségével nem tudtuk volna a teljes felújítást megvalósítani. Ezúton is köszönjük a megújításban közreműködők segítségét!

Első alkalommal az első világháború koszorúzási ünnepségén kapott szerepet felújított országzászlónk, de igazi „átadására” az augusztus 20-i ünnepségen került sor. (A XVIII. kerület 1990 óta ennél az imrei emlékhelynél tartja az augusztusi koszorúzási állami ünnepet.) Reméljük, hogy a közös munka gyümölcse idén szebbé, méltóságteljesebbé varázsolta kerületünk államalapítási ünnepségét.

Koszorúk a pestszentimrei országzászló előtt

Várostartótról újszerűen

Külkörút és a Tangó Projekt

Várhatóan egy év múlva, a volt Józsefvárosi Galéria épületében (József körút 70.) nyitják meg a Józsefvárosi Múzeumot. Az önkormányzat közbeszerzési pályázatán az ARCHIBONA Építőipari, Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. 312 millió forintos ajánlata nyert. A közgyűjtőmunkatársai már aktív külső tevékenységet végeznek, józsefvárosi programokat szervezve.

Teleki Piac napjainkban

Fotó: We Love Budapest/Kalló Péter

Józsefvárosban szeptember végén, 22-e és 30-a között

két egymástól független, néha azért találkozó rendezvénysorozat valósul meg Külkörút és Tangó Projekt elnevezéssel – olvashat-

tuk a Facebookon. A Külkörútnál csak részben, a Tangó Projektnél viszont legnagyobb részben „találkozhatunk” Józsefváros jórészt már feledésbe merült történelmi múltjával, épített örökségével, érdekes személyeivel. Ezeket a részvétel ingyenes, viszont legtöbbször regisztrációköteles a kötött létszámok miatt.

A Tangó Projekt rendezvényei a Teleki téren és környékén valósulnak meg. helytörténetet bemutató városi sétákat, bérelt motoros riksás kerületnézést, szabadtéri helytörténelmi kiállítást is ígérve.

A Tangó Projekt és a Külkörút közös rendezvénye négy várostörténelmi séta és két élő könyvtári előadás: Első rendezvényüket, a Két tér között elnevezésű városi sétájukat szeptember 22-ére hirdették meg. A Józsefvárosi Múzeum történész-muzeológusa, *Rácz Judit* kalauzolásával a Teleki László térről indulva a Kun, Dologház és az Alföldi utca egykori és mai intézményeivel, szervezeteivel megismerkedve érnek el a séta végállomására, a II. János Pál pápa tere...

Fotó: Tangoprojekt.org/Foretepan

A Teleki tér 1966-ban

Budapest 100 – Városvariációk

•••• Szöllősy Marianne

Grócz Báborka, Szij Barbara, Szőke Tímea (szerk.): *Budapest 100 – Városvariációk.*
Kortárs Építészeti Központ Alapítvány, Budapest, 2023. 44. p.

Ez a fiatalos dizájnt követő kiadvány bevezetőjében is leírtak alapján követi a korábbi évfordulós kötet szerkesztési elveit. „Kiadványunkban a Budapest100-hoz közel álló témák mentén szeretnénk bemutatni a városegysítést és az azóta eltelt 150 évet. A kiadvány lapozgatása során az olvasó elmerülhet majd a közösségi ünneplés módjaiban, a köztéren való emlékezés lehetőségeiben, valamint betekinthez a Budapestet meghatározó térélmények és közösségi lét különböző aspektusaiba.” Pest, Buda, Óbuda egyesítésük korában merőben eltérő jellemzőkkel rendelkeztek. A települések lakossága vegyes érzelmekkel fogadta/várta a változást. A szőlőtermelő, királyi város Buda és a polgári gazdasággal gyorsan fejlődő Pest identitásvesztéstől félt. A kisebb és szerényebb lehetőségekkel rendelkező Óbuda a két másik nagyváros miatti gazdasági hanyatlástól tartott.

Az eltelt 150 év során bekövetkezett hatalmas változást, az életmód harmonizációját követi nyomon a kis tanulmánykötet. 1998-ig ismerteti a jelentősebb évfordulók megünneplésének hangulatát, a hozzájuk kapcsolódó események bemutatását. A Duna elválasztó, összekötő mi voltáról is olvashatunk. Kitér a centenáriumi óta eltelt művészetpolitikai változásokra, közterületeink mai használati szokásaira. Napjaink érdekes kérdéseire keresi a választ. Hogyan foglaljuk vissza közttereinket a gépkocsi forgalomtól, lehetne-e autómentes a Belváros? Hol vannak ma találkozóhelyeink, mi a fák, ligetek szerepe a mai ember életében?

A kötet befejező oldalai a máának szólnak: személyes élmények, benyomások kapnak hangot és egy manifesztum zárja. Belefoglalva mindazt az ötletet, mellyel a budapesti polgár élhetőbbé kívánná tenni a fővárost.

Kalendárium kőbányaiaknak

•••• Gábriel Tibor

Dobrai Zsuzsanna-Gabler Dorottya-Győrffy László (szerk.): *Kőbányai kalendárium 2023.*
Kőrösi Csoma Sándor Kőbányai Kulturális Nonprofit Kft., Budapest, 2023. 296 p.

Tizenegyedik alkalommal vehetik át ingyenesen Kőbánya lakosai az önkormányzat gondozásában évente megjelenő Kőbányai kalendáriumot, amely a városrész polgármestere D. Kovács Róbert Antal előszavával jelent meg. A kötet – követve a hagyományos kalendáriumi szerkezetet – hónapokra bontva idézi fel a fontos eseményeket, személyeket, pillanatokot, helyi recepteket... Minden hónap első írása helytörténeti témakörű, legtöbbször Verbai Lajosnak, a Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény vezetőjének köszönhetően. A városrészt is érintő 19. és 20. századi jelentős események, személyek, intézmények, szervezetek... emlékéit idézi fel.

Kőbányai emlékmorzsák címmel *Földényi Krisztinának* köszönhetően a kőbányai emberek vallanak életükről, a városrészhez kötődésükről. Várhatóan picik és nagyok egyaránt érdeklődve nézegethetik a városrész bioszférájába betekintést adó,

havonta közölt írásokat is. Ezek *Ivanné Vidra Mária* tollából a városi „vadonban” élő állatokat mutatják be, hasznos ismereteket közölve. A kötetben *Szász Ilona* gondolt a legifjabb korosztályra – minden hónapnak megvan a maga meséje.

A süteményeket szeretők sem tehetik le csalódva ezt a kötetet – minden hónapnak megvan a maga ajánlata, adott évszakhoz igazítva. Februárban például a házas lencsefőzelékről, novemberben a sütőtökös lasagne elkészítéséről olvashatunk.

A kötet végén a városrész egyházi programjaival találkozunk, majd a 2022. év kerületi eseményeit ismertetik. Utolsó fejezetében a Kőbányai Önkormányzat közérdekű információival találkozunk, a képviselő testülettől a nemzetiségi önkormányzatokig. Az esztétikus megjelenésű, matt műnyomó papírt alkalmazó kötetben sok fekete-fehér fényképpel, grafikával, festménnyel találkozhatunk.

Befalazott történetek

•••• Rojkó Annamária

Kordos Szabolcs: Egy város titkai. XXI. Század Kiadó, Budapest, 2022. 240 p.

Rutinos városi sétavezetők szerint érdemes emelt fővel sétálni a flaszteron, mert a legkülönlegesebb budapesti szobordíszek a homlokzatok felső traktusában láthatók. *Kordos Szabolcs* könyve ugyancsak a főváros szerelmeseinek szól, de elsősorban azoknak, akik nem csupán a külsínre, hanem arra is kíváncsiak, hogy egykor kik laktak, dolgoztak vagy szórakoztak az ódon falak között. Lakosztályok és óvóhelyek, hotelszobák, mulatók és villák rejtelmek, valamint a hajdani tulajdonosokról, bérlőkről és látogatókról szóló legendák elevenednek meg az *Egy város titkai* című kötet lapjain. A helytörténeti kutatások nyomán született történetek igényes fotókkal és figyelemfelkeltő – mondhatni bulváros – címekkel vonzzák az olvasókat. Az „Egy budai titkos társaság fellegvára”, a „Gyilkosság és luxus a köbön” vagy az „Ahol Hofi is lehorgonyzott” valójában a Margit körüli szabadkőműves

székház, az egykor volt Haris-bazár és az Anker-palota históriáját idézi fel. Térben és időben egyaránt kalandozik kötetünk szerzője a Palotanegyedtől a lerombolt Tabánig. Írásainak hősei – *Mikszáth*-tól *Krúdy Gyulán* keresztül *Gábor Zsazsáig* – a hazai kultúrtörténet jelentős, illetve színes alakjai. Az ismert újságíró-blogger muzeológusok, építészek és múltunk más „specialistái” kalauzolják helyszínről helyszínre, hitelesítve mindazt, ami a legendák mögött dokumentált tényanyag. Negyvenöt „fejezetből” álló könyve valamennyi történetéhez önálló forrásjegyzék tartozik.

Az izgalmas, és igényes tipográfiájú kötet a „pesti ember” olvasmánya, akinek nem kell gépen felszállnia – csak kézbe vennie e kötetet – ahhoz, hogy tudja, hol lakott Budapesten, hazánk fővárosában *Móricz Zsigmond* vagy *Karády Katalin*, és kinek volt törzsasztala a Piroska Vendéglőben.

Tornyok zengő öntvényei

•••• Millisits Máté

Bajkó Ferenc: Budapest harangjai – A tornyokban rejlő Budapest. Magánkiadás, Budapest, 2022. 240 p., 2 CD melléklet

Több évtizede foglalkozik *Bajkó Ferenc* településmérnök harangokkal. Lelkiismeretes adatgyűjtésével és adatközlésével azt a munkát folytatja, amit a nagy campanológus elődök, köztük *Rómer Flóris* (1815–1889) majd *Patay Pál* (1914–2020) az elmúlt századokban elkezdtek. Könyvének borítólapján két templomtornyos valamint a Szent István-bazilika 1863-ban öntött Szűz Mária-harangja látható. A kötet hátlapján foglalta össze a magyar főváros harangjairól készített monográfiája küldetését: „Budapest harangjai Isten dicsőségét hirdetik. De a történelem lenyomatai is. Őrzik örömteli események, történelmi viharok, vagy éppen társadalmi viszályok emlékét.”

Kötetünk szerzője műve első, bevezető fejezetében a harangokkal kapcsolatos legfontosabb információkat adja át az olvasónak. Megtudhatjuk többek között, hogy a harangok sokrétű szerepet töltenek be az

emberek életében. Több vallásban is kiemelkedő a jelentőségük. Ezek közel másfél évezrede a keresztény hitélet minden napjait meghatározó tárgyak. Legfontosabb funkciójuk az istentiszteletre (misére) történő hívás. A hétköznapi életben a harang meghatározott időszak elmúltát vagy kezdetét jelzi, míg a félrevert harang a veszély közeledtéről tájékoztatott.

Megismerhető *A Budapest harangjai* című könyv lapjairól a Pesten és Budán működött harangöntők élete és munkássága. A 18. századi mesterek után részletesen olvashatunk többek között *Eberhard Henrik* (1770–1841), *Schault András* (1798–1862) valamint idősebb *Walser Ferenc* (1827–1901) által készített harangok sorsáról. Bőséges ismeretanyag tárul az olvasó elé a Budapest területén alkotott két utolsó harangöntő, *Szlezák László* (1870–1953) és unokatestvére *Szlezák Rafael* (1887–1959) által készített zengő öntvényekről.

Örökségünk – Budapest

Városformáló törekvések a 19. században

•••• Sándor P. Tibor

Vándorkiállítás, pódiumbeszélések, digitális tartalomfejlesztés – a Budapest Gyűjtemény ezek-

A könyvtár Budapest Gyűjteményének szakemberei által készített történeti kiállítás az 1870-es évektől a múlt századelőig tartó korszak városformáló törekvéseinek állít emléket. Annak a ma már megismételhetetlennek látszó időnek, amikor nemcsak egybeesett az ország és a város vezetésének akarata, hanem a törvényhozás és a kormányzat hatalmas pénzügyi és szellemi kapacitásokat mozgósítva állt élére a tervszerű fejlesztéseknek, és biztosította a jogi, szervezeti és pénzügyi kereteket a kiegyezéssel önálló államiságát visszanyert

köztük a lakhatási körülmények súlyos problémáira is.

Mindezt háromszáz archív fénykép, plakát, térkép és egyéb hangulatos régi nyomtatvány másolata érzékelteti a tablókon, a részletező és időrendi elbeszélésmód helyett inkább mozaikszerű, sokszínű, tematikus kollázsokba rendezetten, rövid szövegekkel. A város egyes szögleteinek egykori és mai látványait a látogatók azonnal össze is vehetik az e célra készült, telefonjukon QR-kóddal lehívható internetes felületen.

A szervezők könnyen felállítható elemekre készült, roll-up installációt választottak a kivitelezésre, mert a kiállítást művelődési és oktatási intézményekben vándoroltatva szeretnék minél szélesebb közönség számára láthatóvá tenni nemcsak Budapest-szerte, hanem vidéken is. A huszonegy tabló jelenleg a könyvtár kelenföldi tagkönyvtárában (XI. ker., Etele út 55.) tekinthető meg, az év hátralevő hónapjaiban pedig a békásmegyeri és a kőbányai könyvtárak olvasói, illetve az Óbudai Gimnázium diákjai és tanárai számára nyílik meg. Legérdekesebb képei irodalmi illusztrációk kíséretében a metrószervevényeken is visszaköszönnék majd.

kel köszönti a 150 éve egyesült fővárost. Másfél évszázaddal ezelőtt, 1873. november 17-én Pest, Buda és Óbuda, e három nagyon különböző, de a természet, a történelem és a hétköznapok ezernyi szálával összekötődő város sorsa formálisan is egybekapcsolódott. Budapest hamarosan a kontinens legtempósabban növekvő települése lett, a magyar gazdaság motorja, a polgárijósítás, az urbanizáció és a kulturális élet mintaadó központja. Eltéveszthetetlenül egyedi hangulatát jórészt ma is a nagyvárossá válás és hőskorában létrejött környezet határozza meg.

A városegysítés kerek évfordulójának köszöntésére a főváros levéltára, múzeuma és könyvtára jó ideje egyeztetett programmal készült. Egyebek közt új várostörténeti monográfia kiadása, digitális szolgáltatásfejlesztések, kiállítások, tudományos, ismeretterjesztő és diákprogramok szerepelnek a 2024. évre is áthúzódó ünnepi eseménysorozatban.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, mely intézmény egyidejűleg a Budapest Könyvfőváros rendezvényeinek a főszervezője is, ünnepi megemlékezéseit az „Örökségünk – Budapest” című vándorkiállításának megnyitásával indította el 2023. május 25-én központi épületének, a józsefvárosi Wenckheim-palotának átriumában.

Bevezető kép felirattal a vándorkiállításon

Fotók: Farkas Ferenc

Könnyen felállítható elemekre készült roll-up installációk

ország gazdasági centrumának felvirágzásához. Az összeállítás bemutatja a modern infrast-

rúktúra, a nemzeti kultúra, valamint a helyi oktatási és szociális rendszer kiépülésének főbb mozzanatait. Megjeleníti azt a folyamatot is, ahogy a főképp vidékről és külföldről bevándorló, villámgyorsan megháromszorozódott létszámú lakosság nyelvileg megmagyarosodva modern nagyvárosi társadalommá vált. A kiállítás rámutat az átalakulás árnyoldalaira, például az életviszonyok,

A könyvtár 2024-ben is lehetőséget nyújt a kiállítás ki-kölcsönzésre minden olyan közintézmény számára, ami annak bemutatásához megfelelő környezetet tud biztosítani. Ezzel kapcsolatban a Budapest Gyűjtemény munkatársaihoz (bpgyujt@fszek.hu) lehet további felvilágosításért fordulni. A fővárosi helyismereti könyvtárosai bíznak abban, hogy a látogatók számára ifjúkori arcvonásaira pillantva még ismerősebbé, szerethetőbbé válik közös örökségünk, a mai Budapest.

Mozaikszerűen sokszínű, tematikus kollázsok